

Njealji jahkodaga ivnniid transformašuvdna

Ann Majbritt Eriksen

Duoji masterbargu

18.06- 2015

Sámi allaskuvla

Sámi allaskuvla
Sámi University College

Ovdasátni	4
1. Láidehus	6
2. Fáddá ja čuolbma	8
2.1. Ovdalaš čállosat ja dutkamat Guovdageainnu gávtti ja holbbi birra	10
3. Bargovuogit	12
3.1. Jearahallan	12
3.2. Čállosiid guorahallan	12
3.3. Duddjon	12
4. Fenomenologiija	14
4.1. Nubbi bealli fenomenologiijas.....	14
4.2. Goruda Fenomenologiija	15
4.3. Gáktegeavaheami fenomenologiija	16
4.4. Árbevierru fenomenologiija oktavuodas	16
4.5. Holbečuoldima fenomenologiija	17
5. Jearahallamat	18
5.1. Oppalaččat duoji ja gávtti birra	18
5.2. Holberavdačuoldin.....	19
5.3. Muitu holberavdda birra	20
5.4. Čoahkkáigeassu	22
6. Duddjon	24
6.1. Gáktevuolpu.....	24
6.2. Ivnnit.....	24
6.3. Mu gávnnadeapmi luonddu ivnniiguin.....	26
6.4. Mu gávnnadeapmi láiggiiguin	26
6.5. Čakčagáktevuolpu	27
6.5.1 Holbi, holbeivnnit ja holbeminstar.....	27
6.5.2 Ivnnit ja minstarástin.....	29

6.5.3. Reflekšuvdna.....	31
6.6. Skápmagáktevuolpu.....	32
6.6.1. Holberavda, ivnnit ja minstar.....	33
6.6.2. Reflekšuvdna.....	36
6.7. Dálvegáktevuolpu.....	37
6.7.1. Holberavda, minstarástin ja ivnnit.....	37
6.7.2. Reflekšuvdna.....	41
6.8. Geassegákti.....	41
6.8.1. Holbi, minstar ja ivnnit.....	42
6.8.2. Reflekšuvdna.....	45
7. Suokkardallan.....	46
Girjjálašvuohta.....	48
GOVAT:.....	50

Ovdasátni

Dan masterbarggu oktavuodas áiggun giitit mu bagadalliid:

Duodjeproffessor Gunvor Guttorm, giitu go leat gierdevaččat bagadallan čállima olles master áigodaga, ja leat iežat máhtu ja dieđu oahpahan sihke duddjoma ja dieđa oktavuodas. Giitán iežan Inga-muotá, go álo gillet gierdevaččat oahpahit duddjot, odđa já árbevirolaš málle. Don leat hui čeahppi oahpahit, ja danne lean dus lean hui olu oahppan.

Giitán iežan eadni, Elle Máreha, go leat oahpahan árbevirolaš málle mielde duddjot, leat oahpahan duoji árvvu ja movttiidahtán duddjot.

Sara ja Edel, giitu go leahte buriin movttain juogadan iežaideatte duodjevásáhusaid, ja addán ipmárdusa vássán áiggis ja dálážiis. Háliidan vel giitit mu oappá, Inger Helen`e, go álo gillet govvet go jearan. Mielstudeanttaide giitu daid jagiid vásáhusaid ovddas!

Din duodjedáiddu haga in livččii čadahan dan masterbarggu!

1. Láidehus

Mun lean riegádan ja bajás šaddan Guovdageainnus. Lean mánnán juo činadan Guovdageainnu gávttiin, ja lean maid gorron Guovdageainnu nissonolbmo gávttiid. Gávttit leat rievdan sihke Guovdageainnu guovllus ja eará guovlluin Sámis. Stuorámus erohus lea go dál eat ane gávtti beaivválaččat, nu movt ovdalaš áiggi. Ii dárbbat mannat maŋjelii 1960 lohkkui go sámi gárvvut ledje ain beaivválaččat dáppe Guovdageainnus. Čalakeahtes norbma lei ahte “buohkat” ferteje oahppat duddjot, dárbbu dihte. Nu muitala mu informánta guhte ieš lea 93 jagi (Lemet Sara). Erohus lea ahte dan áigge, gárvves máilmmis, ii leat seamma dárbu ieš máhttit duddjot. Lea go son danne holbečuoldin árbevierru ii oidno šat Guovdageainnu gávttis? Ođđa áiggis lea valljivuolta buktán olu vejolašvuodaid rievdadit gáktehervema. Lea álki oastit mánggaid mehteriid fabrihkka ráhkaduvvon hearvabáttiid, ja holberavddaid. Go holberavdda galgá čuoldit dahje njuikkuhit, de lea dat iešalddis sierra duddjon, mii váldá áiggi. Guovdageainnus leat čuoldán holberavddaid, ja dán holberavdii háliidin oahpásmuvvat eanet dán masterbarggus. Dan áigahaš fabrihkka njuikkuvvon holberavddat leat ráhkaduvvon dološ Guovdageainnu gávtti holberavddaid vuodul. Dálá Guovdageainnu gávttis lea hui earenoamáš guhkes holbi. Nissonolbmo gávttis lea holberavda dábálaččat 20-30 mehtera dan áigge (Eira Horten: 2015). Jus čuoldit dahje njuikkuhit galgá nu guhkes holberavddaid, de dat váldá áiggi, njuikkudettiin ja čuolddidettiin galgá gevlet holbbi, mii lea hástalus. Lean dan masterbarggus háliidan sihke njuikkuhit ja čuoldit holberavddaid, muhto muddet guhkkodaga. Lean iežan bachelorbarggus oahpásmuvvan Várjjatgávtti holberavdii. Bachelor barggus mun čulden holberavdda Várjjatgáktái, ja gorron gávtti. Čuoldimis lea minsttar, ja njuikkuheamis ii leat makkárga minsttar. Várjjatgákte holbbis ja Guovdageainholbbis lea erohus govodagas, hearvvas ja guhkkodagas. Guovdageainholbi lea seakkit ja dan galgá maid gevlet vai ii šatta skobbeholbi. Dán barggus bijan deattu gávdnat iežan vuogi geavahit holberavdda ođđa áiggi Guovdageaingáktái. Geavahan jahkodagaid ja luondu ovdagovvan gávdnat ivnniid sihke holberavdii ja gávttiide.

2. Fáddá ja čuolbma

Buot olbmot, maddái dutkit, leat riegeádan dán máilbmái mas mii de ipmirdit ja lahkoniit fenomenaid (Halvorsen 2007:27). Mun lean dan barggus geahččan fenomena Guovdageainnu holberavddas ja gávttis. Mu fáddá dán masterbarggus lea Guovdageainnu čuldojuvvon gákteholberavda ovdalaš áiggi ja movt mu gávnadeapmi holberavddain mu hásttuha duddjot gárvvuid madda bijan iežan dovdomearkka. Dán barggu sáhtá maid lohkat duddjon ealáskahttinbargun, dainna lágiin ahte ieš čuolddán ja njuikkuhan holberavddaid. Áiggun čuoldimin ealáskahttit čuoldinvieru, ja goarrut Guovdageaingávtti main lea oanehit holbi ja holberavda. Lean geahččan erohusaid dan áigge gávttiin, ja ovdalaš áigge gávttiin. 1800 logu loahpa gávttiin sáhtá boares govain oaidnit njuikkuhuvvon ja čuldojuvvon holberavddaid holbbiin mat leat oaneheabbo go dan mat dan áigge leat (Govva 1). Sáhtá oaidnit gávttit eai lean nu hearvat 1800- logu loahpas go dan áigge árbevirolaš láddegávttit. Dalle oidnui eambo láddi holbbis, ja dan áigge ii oidno baljo láddi, muhto leat eanas hearvvat. Erohus lea maid dálá áigge lávejit gevlet holbbit ovdalaš gákteholbbiid ektui (Govva 3).

Inga Eira Horten, guhte lea mu bagadalli dan masterbarggus, lea gorrón gávtti maid oainnat govas vuollelis (gč. Govva 2). Gávttis leat unnán hearvvat árbevirolaš Guovdageaingávtti ektui, danne go lea inspirerejuvvon dološ 1850 logu gávttiin. Eira Horten lohka ahte dan áigge gorrot juohkelágán dološmállet inspirerejuvvon gávttiid ja daid gohčodit 1850- logu gáktin. Eira Horten lohka ahte dološgáktemálliin leat mánggas ealáskahttime dološ árbevieruid. Ivnniid válljemis ja hervenmálles lea ovttaskas olbmo duohken go dan eai dieđe sihkkarit makkárat ovdal ledje. Dan áigahaš 1850- logu inspirerejuvvon gávttit šaddet hearvábun ovddeš gávttiid ektui, danne go lea válljenvárri gávppiin, ja go duojarat válljejit seaguhit dálá hervenvieruid dološ hervenvieruin. Mii leat hárvánan oaidnit hearvás gávttit. (Eira Horten)

Mun lean maid inspirerejuvvon 1850- logu gáktemálliin. Danne šaddá fáddá dan barggus: gávnadeapmi gaskal ovddeš ja dálá málle gáktehápmi. Mu duddjonoassi dan gávnadeapmái lea gávdnat ja geavahit ivnniid mat gávdnojit luonddus iešguđetge jahkodagain.

GOVVA 1: Dološ govva náittospáras Guovdageainnus. Govva lea duodaštus ahte Guovdageainnus leat ovdalaš áigge geavahan čuoldaholbbiid. (Govven: Tromholt1882-1883)

GOVVA 2: Guovdageaingákti. Gákti lea dan áigge gorrojuvvon muhto lea inspirerejuvvon nu gohčoduvvon 1850- logu gávttis. Inga Eira Horten lea iežas málle mielde herven ja gorron gávtti (Govven: Čáli)

GOVVA 3: Dán áigahaš Guovdageaingávttit. (Govven: Marie Louise Somby 2014)

Mu čuolbma lea: Movt sáhtán njálmmálaš muitalusaid olbmuid muittuid vuodul njuikkuhit ja čuoldit holberavddaid? Makkár vejolašvuodaid oainnán dán áigahaš bivttasduddjomiidda?

Guovdageaingákti lea vuodđun mu duddjomis. Mun lávken viidáseappot árbevirolaš gáktehervemis ja lávas. Seaguhan árbevirolaš málle ja ođđa vuogi. Lassečuolmmat dás leat:

- Mii lea erohus čuoldit ja njuikkuhuvvon ja čuldojuvvon holberavddas?
- Sáhttago geavahit seamma láva/minstara sihke gáktái maid galgá dämpet ja njulges gáktái?
- Movt oaččut ovdan jahkodagaid transformašuvnna luondduivnniid dovddu gávttiide?

Mus lea fenomenologaš lahkonaovuohki dán masterbarggus. Čoavdin čuolmmaid, galggan geavahit mánggalágan bargovugiid.

2.1. Ovdalaš čállosat ja dutkamát Guovdageainnu gávtti ja holbbi birra

Dás geahčan dieđuid mat leat čadnon 1800-logu gáktái. Sophus Tromholt čállá oppalaččat gávtti ja čuoldima birra (Tromholt 1885: 142- 149):

“Kvinden derimod syr Familiens Klæder, hvis Materiale de fastboende Lappers Kvinder for en Del selv spinder og væver. Fjædlappernes Kvinder væver derimod kun de Baand, hvormed Skoene fastbindes, samt deres Bælter.” (Tromholt 1885: 142)

Son čujuha Rodii go joatká govvet movt muđui lei gákti. Earet eará muitala ahte gákteivnnit ledje Finnmárkkus alit, ja muhtumiin ruoná ja ruškat ja velá rukses ge (Tromholt 1885:142).

Gjertrud ja Gutorm Gjessing čálliba ahte gávttiin maid soai leaba geahččan, lea báikkálaččat ollu variašuvnnat. Soai maiddái oaivvildeaba ahte Finnmárkkus sáhtta oaidnit nuorta- ja oarjemálla gávttiin. Oarjemálles, masa Guovdageaidnu gullá, sáhtta omd gávdat ruossalas hearvva ozas mii lea oktasaš Duortnosleagi gávttisge. Guovdageaidnu leage oktii gullan Durdnosii. Gjessing guokta čállošis ii boađe áibbas čielgasit ovdan makkár leat 1800- loahpa gávttit. (Gjessing & Gjessing 1940: 22)

Inga Hermansen Hætta lea čállán girjji Guovdageaingákti, Movt nissongávtti, dievddogávtti, ja gahpiriid duddjot (Hermansen Hætta 1993). Girjjis lea govvaráidu mas čájehuvvo movt Guovdageainnu gákti lea rievdan. Girjjis leat maiddái dološ govat 1800 logu gávttehasain main leat njuikkuhuvvon holberavddat. Hermansen Hætta čilge Guovdageainnu gávtti birra Norsk bunadsleksikonas ahte 1700 ja 1800- loguin leat gávttit gorrojuvvon gággásiin, ja maŋnil de válde atnui eará ávdnasiid (Hermansen Hætta 2006: 276)

Máret Hætta lea čállán dutkosa Guovdageainugávtti birra “Hverdagskofte Árgabeaivgákti, čuođi lonji, čuođi gáidda” (Hætta 2010). Hætta lea vuorkádávviin govven, analyseren ja mihttiidan boares Guovdageainnu gávttiid. Hætta lea dutkán Guovdageaingávtti rievdadusaid ja ovdáneami.

Dat čállosat leat mu bargui ávkkálaččat ahte oainnán Guovdageaingávttii ovdáneame ja rievdadusaid áiggiid čađa. Mu barggu fáddá lea gávnnadeapmi gáktemálles doložis ja dálážis, ja Hermansen Hætta ja Hætta bargguin sáhtta čielgaseabbo oaidnit paralleallaid gáktemálles áiggiid čađa. Ii goappáge dutkosis mital maide holberavddaidda birra. Mun manan viidásabbo, das maid Hætta ja Hermansen Hætta čálliba, mu bargguin holberavdda dutkamis. Mu jurdda das ii leat duodaštit makkár gávttit ledje ovdal, muhto ovdáneapmi ovttá jurdagis, ovttá oasis gávttis, ja boadus mii láktasa fas das. Tromholta govvaráiddus lea okta govva 1882 logus mas

oalle čielgasit čájeha nissonolbmogávttis čuldojuvvon holberavdda (Govva 1). Govva lea okta duođastus movt duođai ovdal lea leamaš.

Rauna Triumf ja Inga Näkkäljärvi Čuoldinduodji girjjistis lea okta holberavda ja holberavdačuoldinminsttar (2000: 98). Lean maiddái gávdnan njealje holberavda minstariid Anny Haugen`a girjjistis Samisk Husflid i Finnmark (2001: 107- 108). Norsk Folkemuseumis lea govva čuldojuvvon holbbis maid lean ožžon lobi bidjat mu masterbargui (gč govva 4). Musea dieđuid mielde oaččui musea dan duoji 1975s , ja čuoldi lea Ellen Marie O. Hætta (Norsk Folkemuseum). Musea dieđu mielde leat holberavddat atnon miehta Finnmárkku birrasiid jahkemolsašumis 18-1900 logus, earenoamážiid nissonolbmogávttis (ibid).

GOVVA 4: Čuldojuvvon holberavda nissonolbmo Guovdageaingáktái. (Govva: Norsk Folkemuseum 1975)

Minstarat leat addán munnje gova makkár holberavddat leat. Leat sihke seakka ja govda holberavddat, ja oktiibuot dain njealji minstariin maid lean gávdnan leat buohkain njunnesuorran minstarat.

3. Bargovuogit

Mun lean eanemus deattu bidjat duddjomii, 70% praktihkalaš bargui, ja 30% čállosii. Daid gálduin maid lean gávdnan go lean iskan holberavdda, de lean sihke čálalaš gálduid lohkan, govaid geahččan, ja jearahallan olbmui. Dan vuodul lean de ieš njuikkuhan ja čuoldan holberavddaid maid lean gorrón gávttiide. Duddjomis lean gorrón njeallje gáktevuolppuid mas leat čuldojuvvon ja njuikkuhuvvon holberavddat. Holberavddaide lean váldán vuodu das maid lean ipmirdan mu informántta guokta muitalusain holbbi birra, ja boares govaid geahččamis.

3.1. Jearahallan

Lean jearahallan guokte vuorrasat nissonolbmo holberavddaid birra. Holbečuoldin lea dan mađe áigá dáppe Guovdageainnus, ahte fertejin eallilan olbmui jearahallat. Sii muitet doloža, ja nu sáhtten oažžut ipmárdusa makkár jurddašeapmi lei Guovdageainnu holbbi duohken. Lean strukturerejuvvon jearahallamii ráhkkanan masa lean gažaldagaid ráhkadan informántii. Mun jearan earet eará oaččun go lobi almmuhit sin nama ja agi. Dasto jearan čuoldima birra, ja holberavdda birra.

3.2. Čállosiid guorahallan

Lean guorahallan gávnnan go čállosiid holberavddaid birra Guovdageainnus. Lean gávdnan čállosiid ja govaid Sophus Tromholta čállosiin. Tromholt lea čállán Guovdageainnu činaid birra ja govven 1800 logu loahpas. Lean maiddái geahččan Inga Hermansen Hætta girjji ja artihkkala, ja Máret Hætta masterbarggu Guovdageainnugávtti birra nu movt lean namuhan das ovdalaš. Lean geahččan čuoldaminstariid holberavddaide Guovdageainnus Anny Hagen girjjistis Samisk Husflid i Finnmark.

3.3. Duddjon

Lean guovttelágan teknihkaid geavahan go lean guorahallan holberavddaid; čuoldit ja njuikkuhit. Čuoldaholberavda lea gevelejuvvon čuolddidettiin eanet go oastoholberavddat, ja de oažžu dovddu orru geavlaseabbo holbi. Lean bidjan áiggi hervemii, heivehit ivnniid láiggiiguin go geahččaladdan čuoldit ja njuikkuhit holberavddaid. Ivnniid lean luonddus geahččan jahkodaga čađa, ja sirdán luondduivnniid mu dujiide. Lean ráhkadan bivttaslává mas lea gáktehápmi vuodđun, ja gorrón biktasiid. In heivet daid biktasiid gohčodit njulgestaga gáktin go leat dego vuolpput. Nu ahte mun gohčodan daid biktasiid gáktevuolpun, ja lean nammadan gáktevuolppuid jahkodagain mielde.

1. Čakčagáktevuolppus lea njuikkuhuvvon holberavda. Lean dámpen holbbi ja dámpen bájas gáktevuolppu, nu movt vierru lea Guovdageainládddegávttis.
2. Skápmagáktevuolppus lea čuldojuvvon holberavda, dámpujuvvon holbi ja dámpujuvvon gáktevuolppu.
3. Dálvegáktevuolppus lea njuikkuhuvvon holberavda njulges holbái.
4. Geassegáktevuolppus lea njuikkuhuvvon holberavda njulges holbái.

Lean bidjan luonddugovaid čájehan dihte vuogi movt lean bidjan oktii ivnniid sihke holberavddaide ja gáktevulpui. Lean maiddái čállán teavsttažiid (divttaid), mat govvidit mu iežan jurdagiid movt lean gávnadan áigodagaiguin. Dáid teavsttažiiguin álggán juohke mitalusa gáktevuolppuid birra

4. Fenomenologija

Mu barggus lea fenomenalaš lahknanvuohki. Fenomenologija lea eanet filosofija go metoda. Čilgen mii fenomenologija lea, makkár filosofalaš jurdda dat lea, ja movt olmmoš dan vásiha. Iešalddis sátni *fenomena* lea oassi fenomenologijas, ja máksá dat mii bohtá oidnosii, dahje albmanepmi. Sátnegirjjiis čilge ahte fenomena lea dat mii oidno, okta earenoamáš dáhpáhus, dahje albmanepmi (Berulfsen, Gundersen 2000: 146). *Fenomenologija* birra čuožžu ges sátnegirjjiis na: “*læren om foreteelsene i motsetning til tingene i seg selv; læren om utviklingsforeteelsene hos et vesen*” (ibid). Fenomenologijas lea dat jurdda ahte vai sáhtá oaidnit dan mii bohtá oidnosii, de ferte leat gorut mainna oaidná, gullá ja dovdá buot dovdamušaid (Tin 2012: 202).

Fenomenologija vuodđudeaddji lea Edmund Husserl (1859-1938). Fenomenologijas lea subjaveittalaš oainnus deaddu. Subjeakta lea min iežamet vuohki duohtavuoda ipmirdit. Husserla áigumušat leat čilget dovdamuš, dahje dárogillii erkjennelses proseassa. Dat lea oahppu maid olmmoš oahppa dađistaga vásáhusaid bokte eallimis. Mis lea dušše okta máilbmi, muhto dan seammá máilmmi sáhtá iešguđet ládje ipmirdit. Dat lea danne go mii álo bidjat iežamet vásáhusaid ja oainnuid min ipmárdussii máilmmis. (Husserl mielde Kaiser 2000: 90)

Mii muitit, mis leat vásáhusat, mii oaidnit, dahje govahallat dáhpáhusaid ja diŋggaid mat eai leat dáhpáhuvván. Husserla filosofija lea ahte mii ráhkadit alccamet máilmmi dađistaga go mii oaidnit dan. Husserl lohka ahte dat lea okta fenomena mii dahpahuvo go olmmoš lahkona ja oahpásnuvo ovtta ođđa áššái. Dat lea lahknanvuohki ođđa áššiide maid mii eat dovdá dahje dieđe (Ibid.). Descartesa jurdda lea ges ahte olmmoš galgá eahpidit visot, ja áidna maid ii dárbbat eahpidit lea ahte olmmoš jurddaša go eahpida. “Jeg tenker, altså er jeg” lea Descartesis okta dajaldat. Jurddašepmi lea hui guovddázis Descartesa filosofijas. Husserla fenomenologijas lea fas maidai gorutlaš “jurddašepmi”, dahje dovdamušat mielde, mii ii leat Descartesa filosofijas. (Oskal: 2012).

4.1. Nubbi bealli fenomenologijas

Okta bealli fenomenologalaš jurddašeamis lea ahte olmmoš ii sáhte leat objektiiva dutkamis. Go ii leat objektiiva, de badjána gažaldat dutkamis lea go doallelaš. Dat lea váttis gávdnat čálalaš gálduid sámi duojis. Olmmoš ferte ieš dutkkat ja jearahallat olbmui duodje- ja dáiddalaš fágain. Iežas oainnuid bidjat ovdan iežas barggus, ja intersubjaveittalaš dieđuid. Intersubjeakta mearkkaša olles servvodaga oaidnu (Kaiser 2000: 90).

Mikkel Tin čállá ahte dieđa lea áibbas luovvanan dovdamuš májilmmis. Diehtagis oahpahuvo olmmoš ahte visot galgá leat doallelaš, ja galgá máhttit logihkalaččat čilget áššiid, ja luvvet iežas dovdamušain. Duohta májilmmis luovvana ieš alddis lunddolaš jurddašuvuohki go dan galgá bidjat eret ja studeret maid dutkkus muitala. (Tin 2007: 245). Čála lea okta ovdamearka, dain leat olu mállet, movt galgá ja movt ii galgga čállit. Olmmoš oahpahuvo málliid mielde čállit, ja de dađistaga láhppo giela fápmu (Tin 2007: 248).

Nuppi dáfus lea olmmoš álo subjektiiiva iežas dutkamis, das ii beasa eret (Oskal 2012). Subjektiiivlaš ipmárdus duohtavuhtii lea seammá dehálaš go dulkon (Kaiser 2000: 90). Mii oaidnit, vásihit, ja ipmirdit vuosttaš geahčanguovllus ja dan maid mun jáhkán ahte dat lea ovdal go dieđan sihkkarit mii dahje movt dat lea. Dat leat seaguhus olbmo dovdamušain mii álo lea olbmos (Tin: 2012: 202). Olmmoš lea dihtomielalaš ahte olmmoš lea májilmmis, olmmoš oaidná ja vásiha goruda bokte. Dat lea dat mii lea duohtavuohhta. Olmmoš lea sihke subjekta ja objekta iežas gorudis. Mus ii leat gorut, muhto mun lean mu gorut (Bengtsson 2001: 70).

4.2. Goruda Fenomenologija

Go lea sáhka fenomenologija birra, de lea olu sáhka goruda vásiheamis májilmmi. Mearleau-Ponty lohka ahte olmmoš sáhtta geahččat, giedahallat, doallat ja jorahallat olggaldas diŋggaid. Muhto alces olmmoš ii sáhte geahččat. Jus olmmoš galggašii iežas oaidnit, de fertešii nuppi gorudis leat. Iežas gal olmmoš sáhtta geahččat speadjalis, muhto juohkebeaivválaš eallimis ii sáhte iežas oaidnit, muhto earát gal sáhttet oaidnit. Mearleau- Ponty čilge:

Jeg kan ganske vist se mine øjne i et trefløjet speil, men det er øjne, der tilhører en, der iagttager, og jeg kan dårligt nok overrumple mit levende bli, når et speil på gaden uventet kaster mit billede tilbage til mig. Min krop i speilet følger bestandig mine intentioner som dens skygge, og dersom iagttagelse består i lade synspunkter variere, mens man holder genstanden fast, unddrager den sig iagttagelse og fræmtreder som blændværk av min taktile krop, fordi den efterligner dens initiativer i stedet for at reagere på dem i en fri udfoldelse af perspektiver. (Mearleau- Ponty 1994: 33)

Mearleau- Ponty čilge movt gorut lea oassin máilmis. Objeavttas sáhtán mun oaidnit ovttá beali. Mun sáhtán sirddašit objeavtta birra vai oainnán buot belliid. Mun ipmirdan ahte dan objeavttas leat mánnga beali, váikko in oainne eambbo ovttá beali ain hávális.

Vaikko olmmoš ii oainne buot beliid, de olmmoš ráhkada alces jurdaga movt dat objekta lea iešguđetge geahčastagas. Olmmoš oaidná objeavttaid iešguđetge geahčastagas, iešguđetge oktavuodain, ja nu čoaggá vásáhusaid. Juohkehaš čoaggá vásáhusaid bokte dieđuid ovtta objeavtta birra goruda bokte. Áicama bokte ráhkada olmmoš duohtavuoda alces. Seamma go vaikko olmmoš ii oainne olles májilmmi oktanaga, de lea olbmossan aŋkke jáhkku májilbmái. (Mearleau- Ponty 1994: 34).

Jus mun oainnán ovtta viesu, ja váccán dan birra, de mun dieđan makkár viessu lea olggosoidnit. Vaikko oainnán viesu dušše ovtta bealis juste dal, de lea mus muittus makkár viessu lea duogábealde. Dalle lea mus gorutlaš vásáhus, lean geahččan ja áican. (ibid).

4.3. Gáktegeavaheami fenomenologija

Gorutlašvásáhusaid čoaggá maid bivttasgeavaheami bokte. Daid ii dušše áicá ja oainne, muhto dovdá, gullá ja haksa maid. Olmmoš čoaggá eambo vásáhusaid guhkit áigge bivttasgeavaheamis. Mu subjeavttalaš vásáhus lea ahte lean mánnávuoda rájes atnán gávtti. Go váccán gávttiin, de mun čajehan gárvvuiguin gii mun lean, ahte lean mielde ovtta čearddalašjoavkkus, mun čajehan gosa mun gulan, iežan ja mu eadni duddjonmálle. Gákti lea nu lahka, mu gorudis. In sáhte buohtastahttit makkárgge biktasa gávttiin. Gákthealbmi maŋábealde lea nu lossat, ja danne láve geassit maŋos. Dieđan go lean coggan gávtti, de ferten dollestit ohcii ja rohttestit gávtti ovddas. Bijan boahkána, divvulan fárdda ja njulgestalan máhcciid gávttis gokko boagán čavga. Jus sáhtán giedaid geiget ovddus, iige dolle gokkoge, de mu mielas orru gákti hui vuogas. Iskan álo lea go gákthealbmi njuolga. Lean šaddan oahppat gáktegeavaheami. Nu lea juo šaddan dáhpin, ja dal dáhpáhuvvo iešalddis. Lea mu gorutlašmuitu go máhtá juoidá maid olmmoš ii jurddaš ahte máhtá (Guttorm 2014: 40 mielde Halvorsen 2005: 47; Tin 2011: 207–208). Gorutlašvásáhus riegádii go rumaš ja májilbmi deaivvadeigga (Guttorm 2014: 40 mielde Tin 2011: 207).

4.4. Árbevierru fenomenologijja oktavuodas

Árbevirolaš dávvirat ja duojit eai govvit dušše dáiddalašvuoda ovtta álbmogis, dahje intersubjeavttas. Dávvirat mitalit maid oainnuid, vásáhusaid, govvidemiid ja dáiddalašvuoda (Tin 2007: 255). Dološ dávvirat ja duojit leat min gáldot dološ áigái. Duojis leat duddjonmállet, diiddat ja árvvut. Das lea vuoinŋalašvuodta mii lea oktasaš muitu ovtta álbmogis, nu go diiddat, mitalusat, dahje norbmat. Oktasaš muittut šaddet árbevierrun go daid oahpaha viidásit nuppiid buolvvaide (Guttorm 2010: 60). Fenomenologijjas lea vuoinŋalašvuodta stuora oassi, ja danne heive álgoálbmoga jurddašanmállii.

Vuoijjalašvuohta lea oassin álgoálbmot dieđus (Guttorm 2010: 58). Árbevierus čuovvu maid duodjekontrolla, ja lea gulahallan gaskaoapmi gaskal ovttaskas olbmo ja ovtta joavkku (Magga 2014: 31 mielde Dunfjeld 2006: 45).

4.5. Holbečuoldima fenomenologiija

Vásáhus lea hui guovddázis dan lahknanvuogis, ja dávjá geavahuvvo dáiddalaš ovdanbuktinproseassas. Iežan subjektiiivalaš oainnus geahčan fas movt fenomenologiija heive duodjái. Lean ovdal čuoldan Várjjatgáktai holberavdda, ja ovdal dan lei holbečuoldin áibbas amas munnje. Iešalddis čuldojuvvon holberavda ii leat ođas, muhto dat šaddá ođas jus čanan oktii mu čuoldinvásáhusaid ja mu duogáža ođđa perspektiivii. Olmmoš ferte ođđasit álgit, addit saji ođđa vásáhusaide ja miella ja rumaš ferte leat rabas (Guttorm 2014: 41). Makkár čiegusvuođat leat Guovdageainnu holbečuoldima duohken? Sáhkkii vuolta doalvu mu informánttaid lusa. Sáhkkii vuodain háliidin duddjot Guovdageainnu holberavdda, goarrut gávtti. Mun sáhtán govahallat makkár holberavda šaddá ovdal lean čuoldan dan. Hutkáivuolta, dahje kreatiivavuolta lea juoga maid ii sáhte dohppet. Olmmoš ferte vásihit, áicat ja dovdat dárbbuid dan máilmmis ja servvodagas ovdal go hutkáivuolta bohciida. Iežan dilis háliidin vásihit Guovdageainnu holbečuoldima, ja nu lean maid rabas ođđa vásáhusaide. Holberavda oahpaha mu, lea dego bálgá maid guoran, man bokte dađistaga gávnnadan historjjáin ja nuppi olbmo deaivvadeami ávdnasiiguin ja vásáhusaiguin.

5. Jearahallamat

Mu vuosttas informánta lea Sara Klemetsen Hætta dahje Jortamor Sara, son lea 90 jagi boaris ja lea bajásšaddan ja orron Guovdageainnus dálu olmmožin. Lea jortamoran bargan 42 jagi, ja lea maiddái girječálli. Sara lea čuoldan olu iežas eallimis, ja čoaggan olles pearpma dievva čuoldaminstariid maid ieš lea ráhkadan. Gohčodan su Sára das ovddusguvlui.

Mu nubbi informánta lea Edel Hætta Eriksen. Son lea 93 jagi boaris. Lea Guovdageainnus bajásšaddan ja orron dálus márkanis. Edelis leat leamaš olu ámmáhat nugo oahpaheaddjin 30 jagi, rektor ja sámi oahpahusráđi direktvebran 13 jagi bargan. Edel lea olu čuoldan iežas eallimis, ja maiddái oahpahan. Edel lea nu movttegis áhkku, ja moai geahppasit humadetne dujiid ja eallima birra. Gohčodan su Edel das ovddusguvlui.

5.1. Oppalaččat duoji ja gávtti birra

Sára ja Edel humaiga oppalaččat duoji ja gávtti birra.

Go jerren Sáraš duddjoma birra de muitala ahte:

“Mun lean mánnán juo álgán duddjot. 16 jahkásažžan álgen ieš goarrut konfirmašungávtti. Lean čearbmatnahkmuotta gorrón. Ohppen duddjot ruovttus buot sámi gárvvuid” (Sára).

Sára mielas duodji mearkkaša visot, visot su eallima. Son lea buorebut liikon náhkkedujiide go mášindujiide. Sára oaivvilda ahte ii máhte činadit eambo go gákti lea nalde. Ii mu mielas gal dat vuolpput leat mahkkege. Vuolpu lea olles čuvla. Dološ olbmuin lávii sátnevájas go gákti lei beare guhkki de láveje lohkat “Nu guhkes gákti dego fiervvá rivgus” .

Edel fas lohka ahte dalle go son lei mánná, de láveje čuoldit ja gávttiid goarrut. Edela eadni goarui gápmagiid. Buohkat ohppe čuoldit. Gákti lea árvvus, ja Edel atná dálge gávtti juohke beaivvi.

Sára muitala ná gáktegoarruma birra:

“Dat ii leat nu máilmmi olu rievdan dan rájes go mun lean álgán goarrut, muhto ovdal gal eai láven bearahaga hearvvat. Muhto dat lei álo dajaldat dal livččii isidii dahje bárdnái goarrut gávtti, muhto ii leat fiskes láđđi, ii sáhte goarrut go ii leat fiskes láđđi. Fiskes láđđi lea dakkár álo dan oalgehervii. Dat lei málle, ja Gárašjogas adnet vel odne nái dan. Dat láveje čuohppat fiskes njuniid. Dat galgá guid veahá fiskes láđđi oalgehearvvas, ii eará sájis gal. Gal mun dal muittán daid ovdalaš gávttiid lean oaidnán, hearvvaid mii giedain lei gorrojuvvon. Njuniid ala sággalan oktii, muhto gal mun dalle in leat leamaš eambo 7-8

jahkásaš. Lean mánnán juo studeren dieid. Eai lean eambbo rukses láđđi ja njuniid čuhppojuvvon. Dalle gal vissa eai lean eai roancit ge, eai láven guid oidnot. Seamma sullii go Kárášjotgákti. Erohus lei gáktevadjanmálle, eai hal Kárášjogas gal njuniid vissa goasse čuohppan gáktái. Dološ áigge go mun ledjen nuorra nieida njuniid čuohppat gákteholbbiide. (Goas hearvvaid álge goarrut?) Dan lea váttis dadjat, na manjel soađi guid álge, ledje gal veahá ovdal nai maid, muht dat lei hui unnán ja hui hárve go gákteholbbi dalle láveje ovdal soađi goarrut. Dat ii galgan eambbo ovttá bátti bidjat holbái. Dat eará galge moalkebáttit ja dahje njuniid čuohppan. Rámbuvrras dat láveje gal báttiid oažžut. Gal hal dat nai ledje oalle divrasat ja ruhtá lei vánis. Ravddaid ja buot láveje gal oažžut rámbuvrras. Go rukses láđđi, go dan lea oastán, čoaggit dassá go dat gártá ahte holbbi birra. Eanas hal gal lei alit ravda, dahje holberavdan dan mas gákti lei dáhkkon, gorrojuvvon (Sihke nissonolbmos ja dievdoolbmos?) Jua. Gal hal dan áigge lea leamaš vátni, ja divrras. Mu mielas lea helt forferdelig odne, olbmot háskkidit biergasiid ja bálkot jus lea dušše ovttá diŋgas sivva, eai dat ipmir dan atnit, bálkestit fal, ja biktasiid bálkot. Mu mielas lea ahkit oaidnit, go nie billistit. Ii go heivešii ruđa heller seastit, ja visot atnit dan mat leat.” (Sára).

5.2. Holberavdačuoldin

Jerren Sárás ja Edelis man dábálaš lei čuoldit holberavddaid. Sára vástidii 1920 logus láveje čuoldit. Sis geain lei buoret dilli čulde, danne go čuoldin lea nu hilljánis bargu. “Eai hal dat astan dainna čohkkat”, čilgii Sára. Gápmagiid ja biktasiid fertiije goarrut, goarrumii manai visot dat áigi, oaivvis juolgái goarrut main joavkoolbmot leat. Manne son de čulde dalle holberavddaid? Sára čilge ahte dat lei varra nanu diŋga, bisti, gákti oaččui boarásnuvvat, de sáhtii ravdda geavahit odđa gáktái, go holberavda ii boarásnuvvon nu jođánit. Sára maid mitalii ahte eai buohkat čuoldán holberavddaid, go lei dan mađe bargu ahte eai dan astan buohkat bargat. Sára dadjá:

“..ja čikŋaivuohtá goit lei maid ja tøffa rámpovuohtan, ahte in mun gal dan dieđe ahte lei dárbu dan čuoldit, ahte dat ii lean eambbo čikŋaivuohtá. Čájehit ahte son olle bargat dan ja máhtá bargat dan. Eai headisge ráhkadan nu olu ahte vuvde dan, buorre hal lei ahte iežas gávtté birra ollá.”(Sára).

Edel maid čilge ahte ii leat goasse vuovdán holberavddaid. Čuoldinduodji lei ávkin ja maiddái čikŋan. Gárvvut ja boahkánat dulvet ja nohket. Bittuide ja gálssohiidda lávejedje njuikkuhit vuoddagiid, ja bárggežiid čuoldit mat oidnojit. Njuikkuhit lea mihá jođáneappo go

čuoldit. Lea dieđusge bahá čuoldinduođji nohkka go dan áigge eai čuoldde šat. Holberavdačuoldin ii leat leamaš nu dábálaš Guovdageainnu bealde go nuorttabealde.

Edela eadni lei Unjárgalaš, ja muitala ahte áhkustis son oahpai čuoldit. Edel muitala holberavdda birra: Vuolimus ravda ii láven nu guhkki, dal lea 35 mehtera, dalle go mun ledjen nuorra lei holbi nuppelot mehtera, ja lávii dalle juo orrot guhkki. Orro nu álki dal go sáhtá oastit holberavddaid rámbuvrras. Dan áigge go dienasbargu lea olbmui de ii oba olle ge čuoldit.

Edel suokkardallá movt máilbmi lea rievdan go holbbi birra muitala movt son dat šattai nu hearvái: *“Mun jáhkán ahte olbmot jurddašedje `diet lei fiinna hearvabáddi, dien ferten oastit`, ja nu šaddet dievva seamma lágan holbbit. Holbbit ledje issoras govdatat ovttá gaska. Dal gal lihkus ii leat šat nu. Maŋgel soađi lei hearvavátni ovdalge vuovdit hearvvaid. Olbmot álge issorasat hervet holbbiid go hearvvaid oaččui oastit. Ii lean leaika go de bohte hearvabáttit, de álge bidjat badjálaga. Mun jáhkán go lea váilon juoga, de olmmoš háhka alcces dievva. Holbečuoldin jávkái hui áigá, go oallut hearvvat bohte gávppiide. Čuolddaholbi jávkái soađi mielde. Dalle go eai lean hearvvat, de lávejedje olbmot hui olu láddiin hervet”*

5.3. Muita holberavdda birra

Jearahallamis bohtá ovdan ahte informánttat leaba čuoldan holberavdda ovdal, muhto sudnos eai leat duođit, eai ge govat čájehit. Muhto sudnos leat vásáhusat, ja vásáhusat báhcet muitui.

Sára muita holberavdda birra: *“Mun muitalan dan ahte láveje dábálaččat rukses vuolimus láigi, ravda ja de dasa suhppet de fiskes hearvvaid, fiskes njuniid ráhkadit. Ja dat galggai hui geavllas dat holbi. Dat ii galgan skoalmmas. Jus njuolga lea, de lea skoalmmas.”* (Sara)

Sára muitala ahte čuldojuvvon holberavda lei 5-6 cm govdu, holberavda oktan hearvvain. Sára vuolga viežžat olles pearpma mas leat dievva minstarat, ja muitala ahte lea máhtán mánnávuoda rájes ráhkadit minstariid. Sárás ii leat holberavdaminsttar, muhto sáhtá aŋkke muitalit makkár dat lea, ja čujuha govus 5. Njunit holberavddas čuldojuvvo njeljiin čuolddaláiggiin, ja galge aivve vulos guvlui. Čuoččaláiggit ravddas ledje sullii 10 mohki (ravdaláiggit). Ii dat galgan govdat, ja dasto gal holbin galggai oalle guhkkin. Geamppa han dat galggai vel dat gákti. Lonjiid nu ahte. Ii rávki gal lean nu guhki, 4-5 mehtera varra lei vuolimus holbi, holberavda. Holbi lei oaneheabbo. Minsttar masa Sara čujuha lea rievtti

mielde boaganravdaminsttar mii lea čuolddaboahkániin. Boaganravddas ja holberavddas lea seamma minsttar čilge Sara.

GOVUS 5.: Sára čájeha dán boaganravdaminstara, ja lohka Guovdageainnu čuoldaholberavdda girji lei seamma lágán.. Vuoddoivdni, čuožžuláigi galggai rukses finna seakka láiggis, ja fiskes čuoldaláigi fas gasibuš láiggis. (Govven: Čálli)

Sára muitala ahte njuikkuhuvvon holberavddas eai leat makkárge hearvvaid, eambbo ahte lea njuikkuhuvvon, ja gevejuvvon seamma ládje go čuoldaholbbi. Lea njuikkuhuvvon guvttiin ivnniin, nu ahte šaddá dego dološ láđđeravda mii lei čahppát ja ruoksat muitala Sára. Dahje diekkár rukses ja čahppes go rámbuvrras oažžu dan áigge.

Edel muitala ges ná holbečuoldima birra: *“Ovdal soađi guid lei hui dábálaš čuldojuvvon holberavda, eai dalle lean nu olu hearvvat, muhto ovdal soađi ja earenoamážit manjel soađi, de bohte gáktehearvvat, nu ahte šadde de eambbo báttiid, nu ahte dat jávkái holbečuoldin... ..Dat lea áigá go lean ieš čuoldán. Holberavdda ii lean gal dan maid dájvjjimus čulde. Muhto baica boahkániid leat olu čuoldan. Čuoldin leat hui áddjánis bargu, ja dán áiggi guid ii ástá čuoldit.”* (Edel)

Jearahalan makkár lea čuldojuvvon holberavda. “Gii bat dan muitá,” dadjala Edel ja boagusta. Veahá jurddaša ja čilge ahte lei dábálaš njunnesuorranminsttar, seamma minsttar go boagánravddas. Mun jurddašan ahte Edel duođastii dan maid Sara logai munnje minstara birra, nie movt govus 5. Edel čilge vel ahte diedusge bijai dakkár ivnniid nu ahte heive gáktái buorebut. Edel lohka ahte lávejedje juohkelágan ivnnit. Válđoivnnit ledje rukses, alit, ja vilges. Hui dájvá lei ruoksat dahje vielgat vuoddoivdnin, ja eará ivnnit hearvan. Ledje unnimusat guokte golbma ivnni; ledje ruoksat, vielgat ja alit, dahje ruoksat, vielgat ja ruoná. Holberavdda hearva, čuoldahearva lei dábálaččat njeljiin dahje viđain čuldojuvvon, muhto viđain šaddá čábbámus. Edel čájeha boaganravdda maid ieš lea čuoldan (gč Govva 6).

Govva 6: Boaganravddat maid Edel lea čuoldan (Govva: Norsk Folkemuseum).

“Ii lean mihkke njuolggadusaid ahte juste nie dat galgá minsttar” lohka Edel, go mun jearan leat go njuolggadusat holberavdda hervemis. Viidásit muitala Edel málliid birra:

“Gáktemálliin ja nie gal sáhtii oaidnit erohusa ovdal, dal gal ii šat oainne. Dal gal bidjet hearvvaid bádjja badjálaga. Gal don oainnat daid gávttiid, girkus gal dan oaidná. Gávttiin lea unnán erohus ahte sealgge bealde gal ii oainne sogagullešvuoda” (Edel).

5.4. Čoahkkáigeassu

Jearahallamiid bokte ožžon vuodu man ala huksejin mu barggu. Ožžon vástádusa makkárat holbbit leat ovdal leamaš, sihke njuikkuhuvvon ja čuldojuvvon. Munnje lei hui mávssolaš ja ávkkálaš báddet ja jearahallat eallilan olbmuid. Vuoras olbmuid leat vásáhusat ja diedut dološ áiggis maid nuorat olbmot eai leat gullan. Vuoraset olbmot oidnet buorebut kontrásttaid dálážiis ja doložiis go lea olu rievdan. Sára ja Edel logaiga ahte dan áigge gorrot buohkat nu seamma ládje. Ii leat álki oaidnit málliin erohusa, ja guhte lea gorron nu movt ovdal.

Go dološ áigge gárrenolmmoš láhpi šávká, ja go duojárat gávdne, de árvidedje juo gahpermálles geasa šávká gullá (Sára).

Go girkus lea, ja muhttima sealggabealde čohkka, de gal ii sáhte árvidit gii dat lea sealgehearvva málle bokte (Edel).

Munnje lea hástalussan gávdnat iežan vuogi movt goarrut, movt njuikkuhit ja čuoldit.

6. Duddjon

Duddjoma bokte čilgen lagabut mu fenomenologalaš vásáhusaid.

Mikkel Tin čilge árbevieru speallannjuolggadusaid birra. Olmmoš čuovvu vassis speallan njuolggadusaid ovttá árbevierus, jus ii daga dan, de speallu ii leat šat, iige árbevierru (Tin 2012: 202). Goas mii rihkkut speallannjuolggadusaid duojis? Min árbevierus leat vassis speallannjuolggadusat gáktegoarrumis. Makkár galgá gákti leat, ovdal go sáhtta gohčodit gáktin. Gokko manná rádjji min speallannjuolggadusain? Mikkel Tin lohka ahte árbevieru guoddit ráhkadit njuolggadusaid, ja earát fas čuovvolit árbevierrospealu, jus háliidit. Olmmoš vuos ieš vällje áigu go čuovvut spealu, ja jus áigu čuovvut, de lea maid iešalddis dohkkehan spealu njuolggadusaid. Gunvor Guttorm lea čállán artihkkala Lánjáid stellen. Guttorm čilge su fenomenologalaš gávnnademiid gaskal báikkiid, ávdnasiid ja iežas vásáhusain. Rupmašis lea muitu, ja rupmaša bokte vásiha muittuid, ja muitá daid (Guttorm 2013: 34). Mu deaivvadeapmi vásáhusain, ávdnasiin ja luondduin. Dovddiideapmi lea go olmmoš geavaha olles rupmaša go duddjo (Guttorm 2013:40). Mun oainnán, dovddan, havssán, jurddašan, ja gorutlašvásáhusa bijan ávdnasii (ibid).

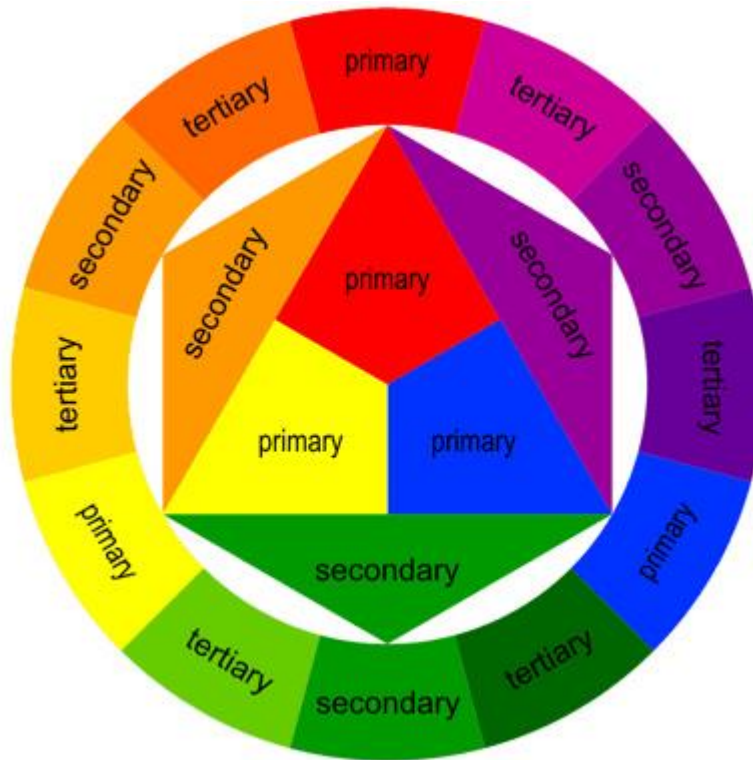
Else Marie Halvorsen čilge fenomenologalaš lahkonaovuogi diedamájilbmái. Halvorsen lea čohkken filosofaid mat bealuštit dáiddalašfága ovdáneami. Olbmo oainnus leat vuordámušat dálá ja ovddeš áiggis. Vuordámušat rivdet olbmos olbmui. Ii leat daddjon ahte eai sáhte leat ovttalágan vuordámušat, danne go mii eallit seammá historjjálaš áigodagas. (Halvorsen 2005:9)

6.1. Gáktevuolpu

Mun lean gohčodan iežan biktasiid gáktevuolpun. Danne go gáktevuolpominstar lea veahá earálágán go dábálaš gákteminstar. Lean veahá rievddadan minstara ovttá vuolppu mielde maid lean ovdal gorron, ja mas mun liikojin hámi. Bajit oassi biktasis lea álkes minstar, ja eai leat sealgeolait nu movt dábálaš gávttis. Mun bijan eanemus deattu holbái, vái mu áigumuš holberavddaiguin boahtá oidnosii.

6.2. Ivnnit

Ivnniid välljen lei munnje dehálaš oassi mu bargoovdáneamis. Mun lean joatkkaskuvllas oahppan Johannes Itten`a ivdneoahpu ja ivdnejuvla birra (Govus 7). Itten čilge ahte olbmui lea nu iešguđetlágán persovnnalaš oaidnu mii lea vuogas čalbmái, ahte son fertii ovttá ivdnemeari ráhkadit man mielde su oahppit sáhtte bargat. Vai galggašii šaddat oktasaš ivdneipmárdus, de fertejit buohkat oahppat oktasaš ipmárdusa ivnniid birra (Itten 1987: 24).

Govus 7: Itten`a ivdnejuvlla (<https://lenehermans.files.wordpress.com/2015/01/1819156-10-1386093948624.jpg>)

Govvosis oainnát ivdnejuvlla mas gasku leat golbma primær ivnnit, sámás: vuoddoivnnit. Go guokte vuoddoivnni seaguha, de šaddet sekundær ivnnit. Go sekundær ja vuoddoivnni seaguha, de šaddet tertier ivnnit. Kontrast, sámás: nuppástus dahje vuostebeallalaš ivnnit ivdnejuvllas leat: primær rukses- sekundær ruoná, tertier lilla- tertier ruoná, sekundær lilla-primær fiskat ja nu áin. Nuppástus (kontrast) ivnnit leat dan maid dávjá oaidná luonddus. Itten váldá ovdamearkkaid luonddus go čállá ivnniid birra. Itten lokte ovttaskas olbmo ivdneválljema vuoiŋnalaš dássái, ja čilge ahte olmmoš vállje daid ivnniid mat leat alddis (vuovttain, čalmmiin ja nu viidásit), makkár dovddut sus leat, ja makkár duogáš sus lea. Muhtumat dárbašit ivdnejuvlla vai ohppet lávket dobbelii iežas subjektiiivvalaš ivdneválljemis. (Itten 1987: 26-27)

Umerto Eco oaivvilda ahte ivnnit leat nu penšuvnnalaččat ahte daid ii sáhte kategoriseret, dat leat juohke olbmo subjeavttalaš čalbmi mii oaidná. Servvodagain leat olbmot oahpahuvvon ivnniid mearkkašumi. Juohkebeaivválaš eallimis lea min oassálastin ivnniiguin siskkáldas ja olgguldas kultuvrra mearkkašupmi (Eco 1985: 175). Gávttiin leat dábálaš ivnnit sámi leavgga ivnnit. Sámi leavggas lea alit, ruoksat ja fiskat, ja ruoná. Eco lohka ahte ivnniid leat vealahuvvon leavggain. Leat njuolggadusat makkár leavga galgá leat olggošaidnit. Dađi unnánit ivnnit, dađi álkit lea muitit leavggaid iešguđetge riikkain, danne go leavga lea

gulahallan giella ja symbola. Eco oaivvilda ahte leavggas eai leat ivnnit, fysikala pigmeanttat, muhto lea muitalus kultuvrra birra mii lea ráddjejuvvon unnán ivnniide. (Eco 1985 :174).

Mun vásihan ahte gáktehervemis mii áinnas čuovvut min iežamet subjeavttalaš ivdneválljema. Mu eadni, dahje mu muottá eaba leat oahppan Itten`a ivdnejuvlla birra skuvllas, muhto lihka soai leaba oahpahallan iežaska, ja sámi servvodaga ivdneipmárdusa mielde hervet holbbiid ja gávttiid. Holbehervemis ferte váruhit nu ahte muhtin hearvvat eai báite hui olu, fiskat ovdamearka dihte. Fiskat báitá hui ládje jus dan báldii bidjá sevdnes ivnniid (Itten 1987: 85). Leat ovttalárganvuodát holbehervemis, ja Itten`a ivdnejuvllas. Nuppástus ivnnit leat luonddus, ja holbehervemis.

6.3. Mu gávnadeapmi luonddu ivnniiguin

Mun lean fuobmán ahte lea váttis hálddašit ivnniid. Sehkket ivnniid ja vuogas galggašii čalbmái. Luondu lea dahkan dan ovdal ovttaga olbmo áiggi. Meahcis lea ráfi, ivnnit eai doaro, muhto ságastallet, nuppástus (kontrast) ivnnit, vuodđoivnnit heivejit oktii ja doppe gávnnan maid ozan. Čalmiiguin oainnán visot mii lea dastánaga, havssán čakčahája, návddašan bieka. Gáibiduvvo mus olmmožin leat rabas dasa mii bohtá, ja lahkoni ášši almmá árvoštallama haga (Guttorm 2013: 40). Mii álo bidjat iežamet vásáhusaid ja oainnuid min ipmárdussii májilmis (Husserl mielde Kaiser 2000: 90). Čavčča liikon buoremus, čakčaiivnnit leat nu čábbát. Muorat luitet lastáid, ja rásit molsot ivnni. Mun oahpan luonddus hervet iežan gávtti, ja holberavddas lea rásiid ivdni mat leat luoitán ivnni. Luondu lonuha gávtti, nu dagan mun maid. Olbmot ja eallit gulahallet ivnniid bokte, gamus dahje diehtomielalaččat (Ytterdal 2012: 20). Rievssat lonuha ivnni, rieban, ealggat ja bohccot borgádit ja lonuhit guolga, lottiid girdet lulliguovlluide leat dušše muhtin ovdamearkkat rievdadeapmái (Eira Murud 2011: 106,107, 109). Máilbmi lea čađat rievdadusas jahkodaga čađa. Mun lean oassi luonddus, mun maid sáhtán áicát, oahppat, ja rievdat luonddus.

6.4. Mu gávnadeapmi láiggiiguin

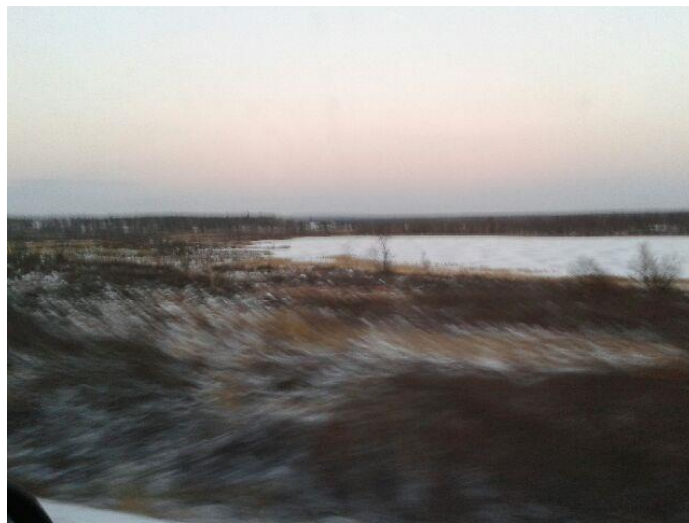
Mun lean veahá váivašuvvon álgit fas ođđasit čuoldit go in leat guhkes áigái čuoldan. Suohppun ja rehkenastán ja herven maid gáibida ahte ferten muitit movt ovdal lean oahppan. Go dollen láiggiid giedaid gáskás, de vásihin ahte mu gorut muittii buoret go mu jurdagat ja jierpmálaš muitu. Suohpudettiin didii mu giehta movt galggai doallat láiggi, veahá loažža, ja nuppi giedain jorahit suohppumuorajori. Mu giedain ledje fargga fas seamma hárijánan lihkestagat go ovdal. Mun deaivvadin ávdnasiin. Mu gorudii leat cieggan lihkestagat. Rumaš máhtá juoidá maid olmmoš ii jurddaš ahte máhtá (Guttorm 2013: 47; Tin 2011: 207–208).

Čavgejin čuoččaláiggiid ja coggen njuikumii. Muitájin go mun vuohččan ohppen čuoldit Sara Valborgas. Jurddášin movt ledjen dalle rabas mielain ja giitevašvuodain oahppan. Visot lea dasttánaga, fuobmájin mun dan bottus go gávnnaadin fas láiggiiguin. Go dollen ávdnasa gieđaid gaskkas, de lean rabas vejolašvuodaide mat bohtet (Guttorm 2013: 41). Dá lei mu gávnnadeapmi láiggiiguin, mii ii lean dušše mu muittus, muhto gorutlašmuittus maiddái, mu fenomenologalaš vásáhus duddjodettiin.

6.5. Čakčagáktevuolpu

Čakča lea leamaš mu inspirašuvdna go lean válljen ivnniid.

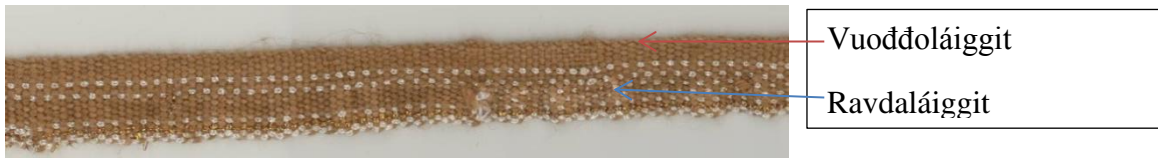
“Suoinnit leat hearkkit, galbma davvebiegga bosáda, suoinnit ruškái dohppehallet. Ale vuollán savkkuhit muorat ja luitet lasttaidis gokčat suinniid. Gal šaddet fas ođđa lástat jeđđestit. Muohtačalmmit háliidit stoahkat, gokčagohtet eatnama.. Eananspábba jorrá siivvožit.. ráhkanaddá davviguovllu dálvvi guvlui. Ráhkan dal... Rievdadusat bohtet.”

Govva 8: Čakča. (Govven: Čáli)

6.5.1 Holbi, holbeivnnit ja holbeminstar

Geahčán dan mii lea dasttánaga, das mu ovddas. Čakčaeatnama transformašuvnnas leat dal ruškes, fiskes, golli ja vielgat. Luondu lea nu čáppat ja háliidan dakko bokte váldit gárvves ideaid. Válljejin fiskes/ruškes, ja vilges holberavdda, rásiid ivdni, ja muohtaga. Dá lea geahččalanholberavda. Lea goansta geahččaladdat vai oaidná makkár minstara háliida.

Govva 9: Holberavda geahččaleamit. (Govven: Čálli)

Dan gáktái mun njuikkuhan holberavdda. Ravdaláiggiid njuikkuha loaččabut vai šaddá geavli. Danne galgá vuolimus ravdda suohpput 3- 5 mehtera guhkit go bajimus čuožžamiid. Lunddolaččat danne go láiggit otnot go gevle. Dađi eambo áigu gevlet, dađi guhkit ravdaláiggiid sáhtta suohpput. Čuožžamiid suhpon 10 mehtera, ja ravdaláiggiid 14 mehtera. Oktiibuot loahpa loahpas šattai 9 mehtera, dahje guhtta sala, gárvves holberavda. Ferte rehkenastit ahte láiggit otnot sullii 10 cm juohke mehterii njuikkudettiin, ja álgui ja lohppii maid manná sullii salabeali (Triumpf 2011).

Láigelohku:

Vuodđoláiggit: 10 ruškes

Ravdaláiggit: 9 ruškes,

6 vilges,

2 golleláiggi.

Govva 10: Holberavda njuikumis. (Govven: Čálli)

Govus 11: Cogganminsttar čakčaholberavdii. (Sárgon: čálli)

Lean välljen guovttelágán láigekvalitehtain njuikkuhit holberavdda vai láigekvalitehtat bajidit nubbi nuppi:

1. Ruškesláigi lea seaguhus 75% ullus ja 25% polyamidas. Láigi lea nannoseabbo go guokte ávdnasa leat seaguhuvvon. Ulloláigi fatná, ja bissu čuoldagagas go struktuvra lea roavis.
2. Vilgesláigi ja golleláigi leaba 100% polyesteris. Struktuvra lea njalkas ja šalगत. Čuolddidettiin vilges láigi ii fana nu movt ulloláigi. Danne ferte syntehtalaš láiggiid suohpput guhkibun.

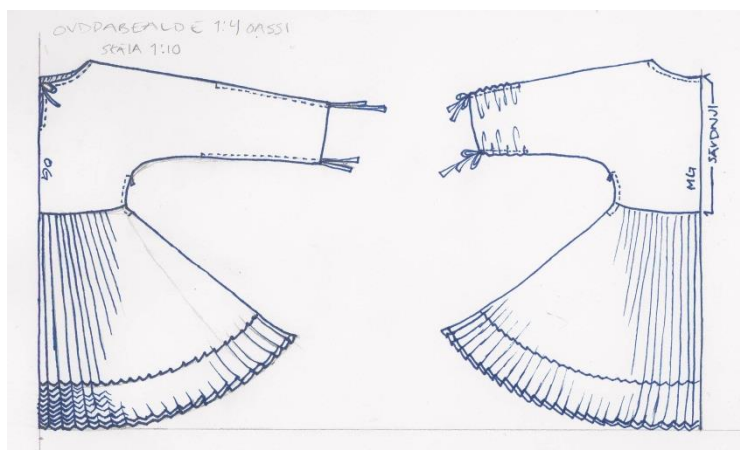
Mu duddjonbagadalli, Inga Eira Horten lea veahkehan mu hervet holbbi čakčaiivnniiguin. Holbi lea hervejuvvon láđđiiguin ja veaháš ronciiguin, nu gohčoduvvon 1850 logu gávtti hervenvuogi mielde. Eira Horten lohka ahte rievtti mielde lávejedje 1850 logus eanaš hervet holbbiid láiggiiguin, ja dieđus eai lean ná olu hearvvat čakčaholbbi ektui. Moai välljiime eanemus ronciid bordit go daid lea álkibut goarrut. Čakčagáktevuolpu ii leat njulgestaga kopiiija dološ gávttis, muhto dušše inspirerejuvvon das. Govas oainnat gárvves čakčaholbi ovdal go lean dämpen. Láđđi oidno sullii ovttá centimehtera juohke ivnnis, ja holberavda maid oidno sullii ovttá centimehtera.

Govva 12: Čakčagávtti holbi. (Govven: Čáli)

6.5.2 Ivnnit ja minsttarástin

Lean namuhan ahte čakčagáktevuolpu lává spiehkkaš árbevirolaš gáktemálles. Árbevirolaš Guovdageaingávttis leat oalit sealggis, oalgebihtát, soadjegeažit, ja ollu gáiddát (Hætta Hermansen 1993:21). Čakčagáktevuolppus lea seakkážiis sávdnji, báidi ja vuolpu lea obba bivttas. Árbevirolaš gáktemálles lea obba bivttas, mas ii leat sávdnji mii juohká biktasa guovtti oassái. In leat vuoruhan hervet sojiid, inge oza čakčabáiddis. Lean holbái bidjan eanemus áiggi, ja dämpemii. Vuolppus eai leat gáiddát mat dahket ahte gákti šaddá lotnjái. Govvosis oainnat guokte njealjádas oasi gáktevuolppus ovddabealde ja mañábealde. Gáktevuolpu lea tevdnejuvvon 1:10 skálás. Govas “OG” mearkaša “Ovddabealde Guovdu”, ja “MG” fas “Mañábealde Guovdu”. Lean čájehan dihte tevdnen sojiid njuolga ja máhccut, go sojiin leat báttit maid sáhtta čavget ja luoitit.

Govus 13: Čakčagáktevuolpu 1:10 skálás. (Sárgon: Čálli)

Mun lean jurddašan komposišuvnna birra go lean välljen ávdnasiid, minstara ja hámi. Lean mieleavttus välljen guovttelágan ávnnaskvalitehta gáktevulpui, gehppes polyesterdingga bádái ja lossa láddi vulpui. Dat lea danne vai šaddá guovttelágan struktuvrra ja nuppástusat (kontrástat) gáktevuolppus.

Polyester lea kjemikálalaččat ráhkaduvvon ja danne gohčoduvvo goanstaávnnas, dahje dárogilli “kunstfiber”. Elliidguolggain leat proteiinnat, ja šattuid siste cellulose. Ovtta syntehtalaš fibera siste leat makromolekylat spábban maid gohčodit polymerat maid gávdná oljjus eatnamis. Sierranas oljoproseassaid čađa sirre polymeaid, ja kemihkalaš proseassa čađa ráhkaduvvot garra polyestergranulatat. Mašiidna fanaha árppuid šolgaduvvon polyestergranulatain, galbma áimmuin goikada árppuid ja giessá nođuid. Dat lea okta proseassa movt ráhkada polyesteris ávdnasa. Polyamida lea eará kemihkalaš proseassa čađa mannan go polyester. Dan mii lea polyester, dahje mánggat eará goanstaávdnasiin, lea ahte ávdnasat eai baljo gease čázi, eai ge vuoiŋŋa nu movt ullo ja eará luondduávdnasat. Nuppe dáfus lea polyesterávnnas hui nanus, eai šatta máhcit nu álkit, ja bissu fiinnisin guhka. Fabrikkas seaguhit luondduávdnasiid ja goansta ávdnasiid vai ávnnas šaddá nannoseappo. (Verlag Europa 1995: 25-27, 34, 36-37)

Govva 14: Čakčagáktevuolpu. (Govven: Inger Helen Eriksen) Govva 15: Čakčagovva. (Govven: Gunvor Guttorm)

Čakčat leat ruškes ivnnit iešguđetlágan skálás. Lean sevdnjes ja čuvges ruškes ivnniid seaguhan gáktevulpui. Ruškat lea liegga ivdni, ja ruškat lea maid eatnamis maid olmmoš sáhtta govvidit liekkasin (Itten 1987: 45, 89). Guovdageaingávtti lávejit dámpet bajás, ja holbbi ceahkkut healbmái. Mun lean dáikko bokte váldán árbevirolaš gávttis málle go lean dámpen holbbi, ja dámpen čakčagáktevuolppu bajás. Álkivuođa dihte in leat bidjan gáiddáid čakčagáktevulpui, ja danne ii šaddan nu healbmái go árbevirolaš Guovdageaingákti. Lean geahččalan álkidit lává ja málle čakčagáktevuolppus vai šaddá geahppa bivttas, ja inge dárbbat njuikkuhit nu guhkes holberavdda mii fas váldá guhkes áiggi. Dábálaččat Guovdageaingávttis lea dan áigge 25-30 mehtera holberavda (Eira Horten 2015). Holbbi lean maid álkidan, inspirerejuvnon dološmálle mielde, nu gohčoduvvon 1850 logu hervenmálle. Holbi šaddá dan áigahaš go leat dan áiggi ávnnasvejolašvuodát nu movt roancit ja báttit. 1850 logu gávtti ektui lea čakčagáktevuolpu hui hearvá, go buohtastahtten 1882 logu gávttiin Tromholta gova náittospáras (gč. siidu 6).

6.5.3. Reflekšuvdna

Mus lea dakkár dovdu ahte dološ ja dálá málle leaba deaivvadan, ja lea šaddán ođđa boadus. Ođđa boadus lea fas belohahkii spiehkkanan árbevirolašmálles dan dáfus go lea earálágan lává gáktevuolppus go árbevirolaš gávttis, nu movt mun čilgejin das ovdalaš. Vuolppus eai leat gáiddát, nu movt árbevirolaš gávttis. Vuolppu ii lean nu álki álgit divodit ja lasihit gáiddáid, danne go de mun livččen ferten álgit oddasit suohpput láiggiid ja álgit njuikkuhit lasi holberavdda, goarrut lasi holbbi, ja dámpet vel. Mus ledje áigemearit čuovvut go

skuvlabargguiguin bargá, nu ahte in astan šat divodit vuolpu nu movt livččen háliidan. Njuikkuhit lea hui áddjás bargu. Mu informánttat, sihke Sara ja Edel logaiga ahte holberavdačuoldin ii leat buohkaide, danne go lea áddjás bargu, ja ledje baica bivut maid ovddemus ferteje duddjot. Dalle čulde, dahje njuikkuhedje holberavddaid jus aste muitaleigga Edel ja Sara. Mun ges lean várren áiggi njuikkuhit holberavdda. Leat guovttelágán dilálašvuohta, guovttelágan áiggis.

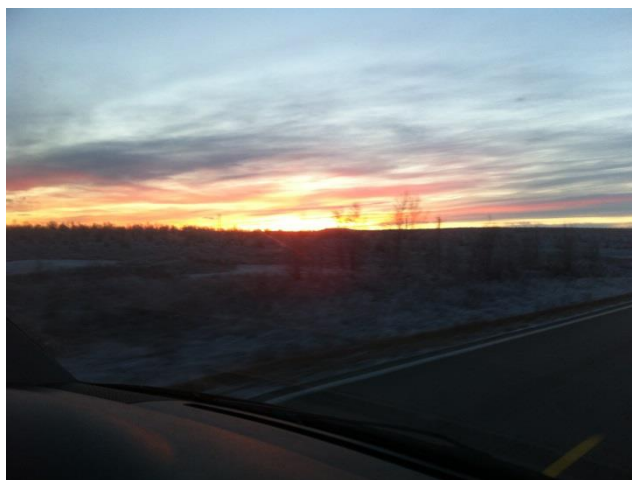
Mu vásáhus lea ahte ulloláiggit masa lea syntehtalaš fiberat seaguhuvvon, lea buorre ávnnas holberavda čuoldimii. Láiggit leat diehttelasat nannoseabbo, ja láiggiid eai boatkan nu álkit duddjodettiin.

Boahte gáktevulpui bijan gáiddáid, ja guhkibuš holberavdda, vai šaddá lodnjái. Mu vásáhusaiguin manan viidásit boahte duodjái.

6.6. Skápmagáktevuolpu

Skápma lea munnje addán inspirašuvnna skápmagáktevuolppu goarrut.

“Skápma sevdnjes galbma ididis roađdi idáša. Čájeha iežas šerres ivnniin čuovgadat guvlui jorggiha, muittuha seavdnjadasa ferte coavccistis luoitit. Rievdá čuovgada guvlui rievssatlávkkiguin. Luoitte coavccistis savkkuhit muorat. Eananspábba jorrá siivvožit.. Seavdnját siivvožit luoitá dal.. Jaskesvuođa návddaša..”

Govva 16: Roađdi. (Govven: čáli.)

6.6.1. Holberavda, ivnnit ja minsttar

Davábealde poláragierddus máilmmis lea sevdnjes áigi, skábma. Almmi nuppástusat ihtet go beaivváš álgá fas ihtigoahit. Almmi transformašuvdna lea dal čuvgesruoksat, sáhppesalit ja alit. Lea sihke seavdnját ja čuovgat. Ovdal go beaivváš luoitáda, de guođđá vel čuvgesrukses roađi. Almmi čáppa roađi háliidan sirdit mu holberavdi.

Govva 17: Skápmabeaivi.

Govva 18: Čuolddaholbi. (Govven: Čáli.)

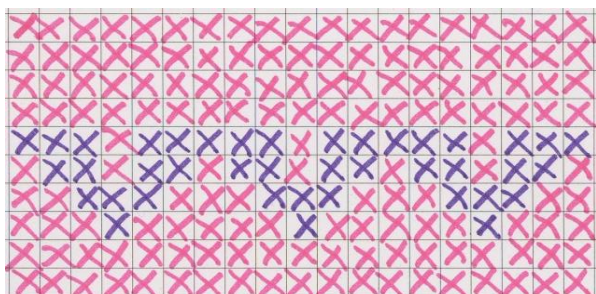
Čuoldin lea nuppelágán tehnikka. Čuoldimiin ádjána guhkit go njuikkuhemiin. Danne go ferte boaibmut čuolddaláiggiid go ráhkada girjji. Skápmagáktevuolppu holberavdda čuolddán girjji mielde maid mu informántat, Sara ja Edel čájeheigga munnje. Minsttar mas leat njealje čuolddaláiggi. Mun lean válljen, nu movt mun lean oahppan árbevirolaš gávtti goarrumis, dan govdodaga mii dal lea dábálaš Guovdageainnu gávttis. Dábálaččat oidno Guovdageaingávttis holberavda sullii ovttá centimehtera, ja nu galgá roaddeholberavda maiddái.

Láigekvalitehta; Čuvgesruoksadis 50% ullu ja 50 Ackryl. Šerresruoksadis 100% polyester

Govva 19: Gárves holberavda. Čuvgesrukses ja šerresrukses seaguhus dagaha lieggaseabbo ivnni. (Govven: Čáli.)

Minsttar, ja láigelohku:

Láigelohku:

Čuolddaláiggit: 4 šerresrukses

Vuodđoláiggit: 9 čuvgesrukses

Ravdaláiggit: 10 čuvgesrukses

Govus 20: Minsttar holberavdi mas lea njunnesuorran girji.

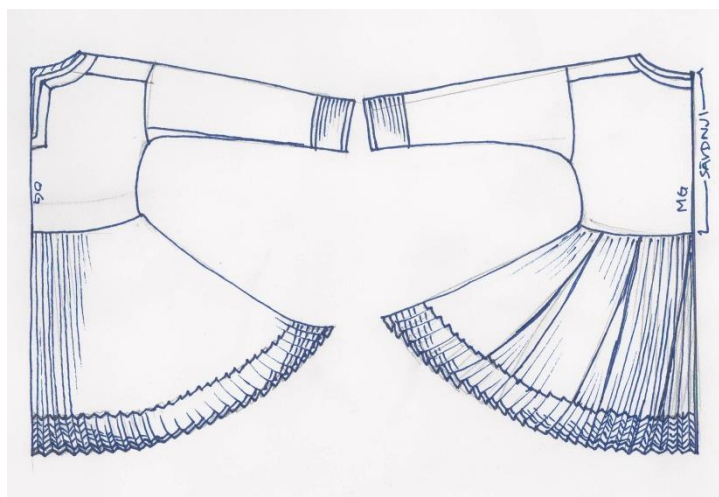
Govus 21: Cogganminsttar. (Sárgon: Čáli.)

Mun suhppon 10 mehtera vuodđoláiggiid. Suhppon ravdaláiggiid oktan čuoldaláiggiin 14 mehtera. Mun lean gevlen hui olu dan holberavdda, geahččan dihte šaddá go čábbát. Mu informánta Sára logai ahte ii galgan skobbe holbi šaddát, holberavda galggai geavllas. Oastoholberavda ii leat nu geavllas ovdalaččas, ja dan láve fas hui hástalus gevlet. Go ieš čuolda holberavdda, de beassá gevlet dan seammás go čuolda. Hervejin sullii seamma ládje go čakčagáktevuolppu, dušše bidjen báttiid dan háve, inge dušše ronciid (gč. govva 22). Láddegerddiid lean unnidan, ja borden ollu vilges báttiid vai šaddá čuvges holbi. Dađi bahábut in gávdnan čuvgesrukses láddi, ja danne fertejin bidjat čuvgesrukses silkebátti bajimus láddi sadjái. Silkebáddi ii fana, ja danne ii leat nu buorre holbeávnas. Láddi fatná, ja lea hui buorre ávnas holbegoarrumii earenoamážiid go galgá gevlet goarudettiin. Silkebáddi lea syntehtalaš ja njalkkas, ja reflektere čuovgga nu ahte orru hui šealgat (Ytterdal 2012: 75). Láddis lea fas eará struktuvra, dieinna lágiin fas geassá čuovgga. Struktuvrrat dinggain ráhkadit juohkelágan illušuvnnaid (ibid.).

Govva 22: Gárvvves holbi ovdal dámpema. (Govven: Čalli)

Mearridan ahte goarun soadjegežiid skápmagáktevulpui. Lean oahppan movt lávát doibme čakčagáktevuolppus ja makkár boadus šaddá. Čakčavuolppo báidái eai heive soadjegežit, danne go lávva lea obba báidi mas eai leat sierra soajit. Danne goarun dan gávtti árbevirolaš gáktemálle mielde mas leat soajit ja oalgebihtát. Dattege lean álkidan lává veaháš, in leat oliid gorrón ja dillebáttiid. Skápmagáktevuolppus lea sávdnji seakkázis, muđui ii leat nu olu lávás mii spiehkkaš árbevirolaš gáktemálles. Goarun seakka gáiddáid skápmagáktái. Mun lean oahppan čakčagáktevuolpu goarrumis ahte gáiddát gal fertejit.

Govus 23: Skápmagáktevuolpu 1:10 skálás. (Sárgon: Čalli)

Nu movt almmi rievdadusa lean áican, de bijan dan gáktái maid almmi mihtilmasvuoda ivdnegeavaheamis. Válljen sevdnjes láđđi gáktedingán, ja čuvges holbi šaddá kontrástan seavdnjadii.

Govva 24: Skápmagáktevuolpu. (Govven: Gunvor Guttorm. Redigeren: Daniel Johnsen Gaup)

6.6.2. Refleksuvdna

Dan vuoru lean guorahallan kvalitehta ávdnasiin. Mu vásáhus lea ahte silkebáddi ii leat nu buorre holbeávnas go ii fana. Čuvgesrukses láddi ii leat gávppiin go in gávdnan dakkára gostege. Jus háliida rievttis ivnni, de lea silkebáddi čoavddus. Kvalitehta, dahje hápmi rievdá das makkár ávdnasa vállje.

Gáktevuolpui ledjen álggos gorrón báiddi asehaš polyesterdinggas sullii seamma lágáš kvalitehtas go čakčagáktevuolppus. Muhto obbalaččat ii lean nu buorre kvalitehta ávdnasis. Dan dihte gorrón baica báiddi láddis gáktehámi mielde, ja šattai mihá buoret. Dađi bahábut mus nogai láddi, ja danne leat guovttelágán ivnnát láddit báiddis ja vuolppus. Guovttelágán kvalitehta maid. Mun in gávdnan šat seammalágán láddi rámbuvrras. Livččen áinnas sáhttán goarrut juo obba gávtti reflekten ieš maŋŋil.

Mun geahččalin gevlet holberavdda hui olu dan háve. Čuolddidettiin ii lean álki čavget livvaláiggi go nu loazža leat ravdaláiggit. Ravda ii šatta nu njuolga, ja lea oalle hástalus čuoldit. Fuobmán ahte čakčaholberavddas lea muttágis geavli, ja ahte lea čábbát go holberavda lea njuolga.

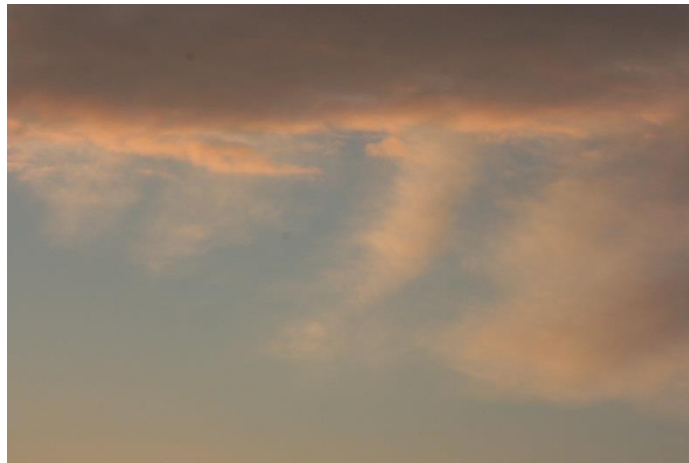
Go lean geargan de studeren gávtti komposišuvnna odđa čalmmiiguin. Rievtti mielde lea hui árbevirolaš hápmi, ja ivnniid eai spiehkkaš nu sákka árbevirolaš málles. Mun govvidan iežan

dal ahte lean speallan njuolggadusaid siskkobealde (Tin 2012: 202). Duddjončehppodat doarju nissona identitehta sápmelažžan go dáhpáhuvvá servodaga árvvuid ja norpmaid mielde (Magga 2014: 34 mielde Hirvonen 1999: 155). Ođđa vásáhusaiguin lávken viidásit mu boahhte duodjái.

6.7. Dálvegáktevuolpu

Dálvi, nu ráinnas ja vielgat, lea addán munnje inspirašuvnna duddjot dálvegávtti

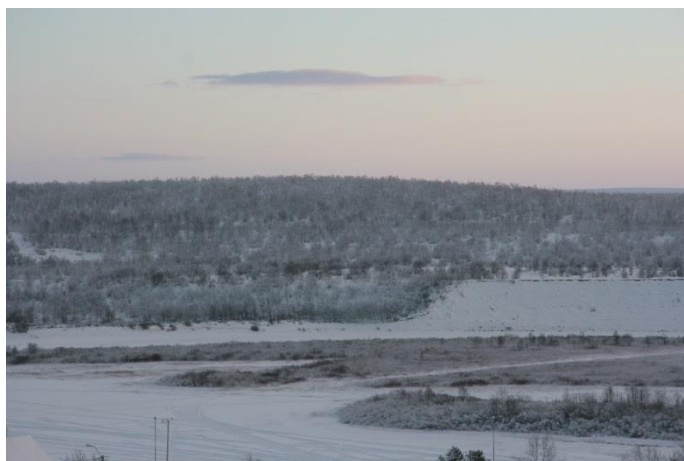
“Dálvi vealláda vuoiñjasta, čeahpit čijadan eatnama. Eanan nu galmmas, muorat nu bihcon, áimmus nu buolaš. Vuoiñjas dal savkkuhit muorat. Beaivváža suotnjarasat liggegohtet eatnama. Eananspábba jorrá siivvožit. Vuoiñjas dal.. fámuid gártadat.. Áigi lea rievdadus.”

Govva 25: Balvvat (Govven: Čáli.)

6.7.1. Holberavda, minsttarástin ja ivnnit

Čuovgadat guvlui lea jorggihan. Eatnama transformašuvdna lea dal vielgat, fiskat, ránis, čuvgesalit, ja silba. Májilbmi lea čađat rievdadusas. Muohtastruktuvra rievdá temperatuvrra mielde. Jus ovdamearkka dihte lea cuoŋu, de šealgá muohta go čuovga báitá. Čuovga váikkuha máilmmi beaivvis beaivái jahkodagaid čađa. Čuovga, struktuvra ja ivdni váikkuhit movt mii oaidnit máilmmi (Ytterdal 2012: 76). Ránes, sáhppes, čuvges alit galbma ivnniin dálvegákti hápmašuvvo jurdagiin. Ožžon jurdagiid čuvges alit holberavdda njuikkuhit. Čuolddán silba helmmuid holberavdi, danne go silba reflektere čuovgga eará ládje go láigi. Ráhkadan illušuvnnaid njalka ja litna struktuvrrain ja galbma ivnniiguin. Šerresalit girji ovttagardánis minstaris addá galbma dovddu. Ivnnit sáhttet leat galbma dahje liegga ivnnit (Ytterdal 2012: 67). Vielgat mas lea alit lea galbma ivdni, ja jus lea vielgat mas lea ruoksat, de orru liekkas (ibid.).

Govva 26: Dálvi. (Govven: Čáli)

Govva 27: Njuikkuhuvvon dálveholberavda mas leat golle ja silba helmmot. (Govven: Čáli)

Govva 28: Cogganminsttar dálveholberavdii. (sárgon: Čáli)

Láigelohku:

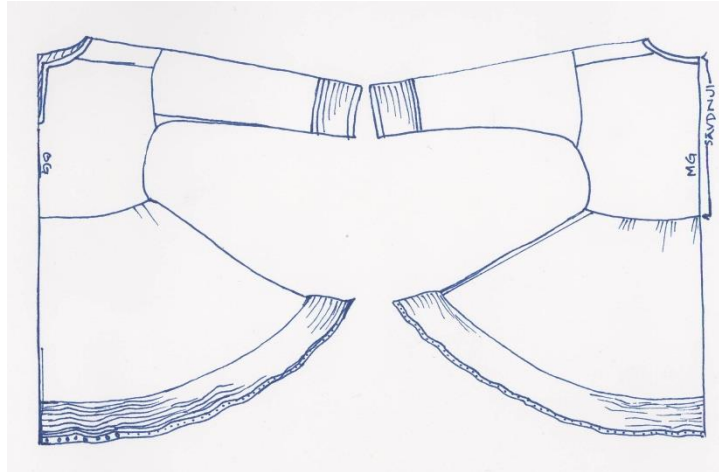
Vuodđoláiggit: 10 čuvgesalit

Ravdaláiggit: 11 čuvgesalit

4 šerresalit

Láigekvalitehta lea juste seammá go skápmaholberavddas. Mun suhpon gávcci mehtera vuodđoláiggiid, ja 10 mehtera ravdaláiggiid.

Hápmi dálvegáktevuolppus šaddá vielgat dego muohta. Báidi lea láddis, ja vuolpu gággasis. Struktuvra láddis lea asehaš ja čađačuovgi. Danne mearridan ahte bijan gággasa vuolpun. Gákkis lea ássádet ja stargaset, ja orru maid de loknjásat. Dálvegáktevuolppu lean seamma lává mielde gorron go skápmagáktevuolppu, dušše dasa in bija gáiddáid.

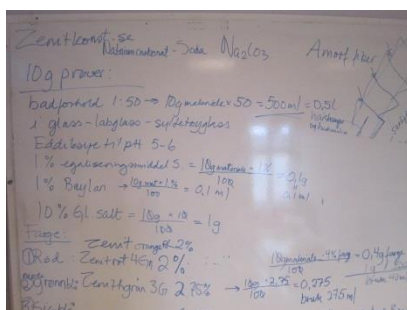

Govus 29: Dálvegáktevuolpominsttar 1:10 skálás. (Sárgon: Čálli)

Suokkardalan struktuvra, hámi ja ivnni, ja movt illušuvnnaiguin sáhtttá stoahkat.

Mun lean oahppan ahte bajimus ládđi holbbis galgá leat seammá ivnnis go holberavda. Čuvges alit ládđi ii gávdno gávppiin. Silkebátti in hálit šat goarrut, go lean oaidnán ahte ii leat buorre ávnnas. Danne manan ivdnenkursii Bergeniivdnet ládđit. Ivdnen guvges ivnniiguin maid ii oaččo rámbuvrras. Muitalan oanehaččat ládđi, ja ivdnenproseassa birra:

Sávzaullu lea luondduávnnas. Ládđi mii lea ráhkaduvvon ullus, lea hui nanu ja liegga ávnnas. Ládđi lea dakkár ávnnas mii játná go lea galbma čázis, ja fas báhkka čázis. Ii sáhte báidnit ládđi dábálaš bivttasbassanmašiinna, danne go bassanmašiidna nu garrasit jorahala ládđi bahkka čázis. Ulloivdnenproseassa lea čemihkalaš proseassa, ja ferte dárkilit mihtidit buot maid bidjá ruitui. Dasto liggegoahdá čázi ja ládđi. Ferte čábbát fierrut ja lihkahallat ládđi vai báidno miehta. Ládđi gierdá 80- 90 ceahki nu guhka go ii fiero garrasit, ja ii bija ládđi njuolga báhkka čáhcái. Loahpas doidá ládđi várrogasat loika čázis vai ii duohpahuvvo, ja de goikada. (Hætta, Aarseth 2007: 85, Finne 2015)

Govva 30: Ulloivdnen lea čemihkalaš proseassa.

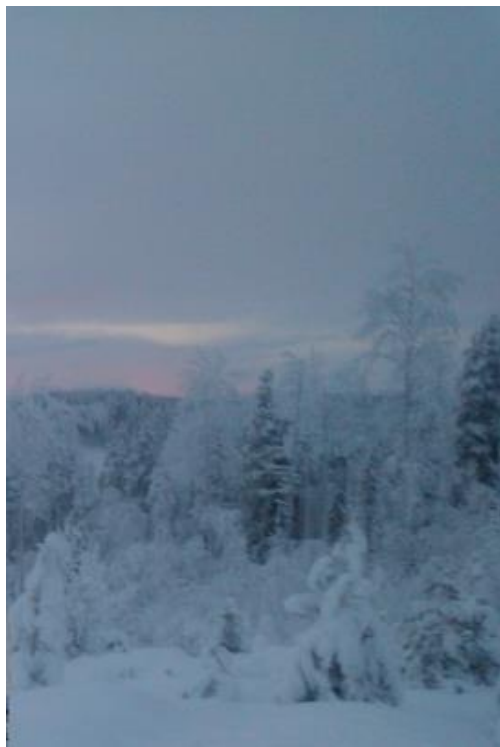

Govva 31: Láđđi alit báidnosis. (Govven: Čálli)

Govva 32: Láddiin, báttiiguin ja ronciiguin hervejuvvon holbi. (Govven: Čálli)

Holbegovas oainnat báidnojuvvon čuvgesalit láddi, ja guvgesfiskes láddi. Dan háve lean ieš herven holbbi dan vuodul maid lean oahppan mu duddjonbagadalliin, mu eadnis ja muotás. Soai leaba veahkin munnje dohkkehit mu duoji, ja addit rávvagiid movt heive seaguhit ivnniid, ja movt ii heive.

GOVVA 33: Dálvegova. (Govven: Gunvor Guttorm)

GOVVA 34: Dálvegákti. (Govven: Inger Helen Eriksen)

6.7.2. Reflekšuvdna

Njuikkuhin holberavdda, ja bidjen helmmuid maŋŋá maŋŋálaga ovttá čuoččaláigái. Dat manai hui bures njuikkuhit, dassázii mus nohket helmmot. De ferten duhttát ahte holberavda ii šaddan guhkit go guokte ja bealle sala. Báhce vel suhppojuvvon láiggit. In mun sáhttán hilgut holberavdda, ja geahččalan aŋkke goarrut holbbi. Boađus šattai ahte holbi oli juste gávttu birra. Ii lean baljo duorranvárri holbbis.

Mun jurddášin ahte livččen ožžon gággasis goarrut obba gávtti, ovdalgo gáktevuolppu láđđis ja gággasis. Ledjen jo vadjan buot osiid, gorrón ja geahččalan ovdalgo dan vásáhusa fuobmájin. In mun de šat háliidan rievdadit, eambo gorrón maid ledjen álgán.

Lei álkibut goarrut holbbi dušše láđđiiguin. Lihkosnuvven báidnit láđđi, ja dal easka ipmirdan man olu bargu lea báidnit, ja ahte báidnin lea sierra kemihkalaš fága. Lean movttat go bessen nu čeahpes oahpaheaddji luhtte oahppat báidnit láđđi.

De bivaldišgoahtá ja ođđa vásáhusaiguin lávken viidásit boahte duodjái.

6.8. Geassegákti

Geassi lea mu inspirašuvdna geassegáktevuolppu goarrut.

“Geassi ivdnet ja hervet eatnama, šattuid šaddadat ja muoraid čábbát gárvvohat. Geahppasit lihkadat, beaivváža olmmái, arvvi jielat. Mii doppe lea mas silkeárpput suodjin ja muorra várjaleaddjin. Beaivelottaš ođđa sojiiguin. Girdde dal savkkuhit muorat. Eananspábba jorrá siivvožit.. Girdde dal, návddaš fal, almmi ja eatnama čábbodagaid geahčadat.”

GOVVA 35: Horbmárássi (Govven: Marit Mikkelsdatter Eira Murud)

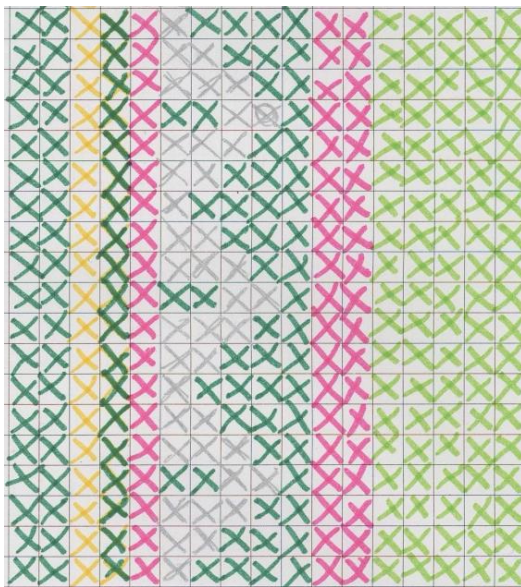

Govva 36: Čuldojuvvon holberavda geahččaleamit. (Govven: čáli)

6.8.1. Holbi, minsttar ja ivnnit

Geasis šaddá ruonas miehta. Eatnama transformašuvdna lea ruoná, čuvgesruoksat, fiskat ja silba. Urberuoná, dahje čuvgesruoná lea árrá geasi mearka. Ruoná ja sáhppat addá munnje inspirašuvnna geassegáktevuolppu goarrut. Geahččalattan čuoldit holberavdda ruoná, ja čuvgesruoná ivnniiguin. Lasihan vel šerresruoksada ja fiskada. Govddidan holberavdda eambo go ovddit holberavddaid maid lean čuoldan ja njuikkuhan, ja nu ihtet ivnnit oidnosii. Sophus Tromholta dološ govvejuvvon náittosgova nissogávttis ožžon inspirašuvnna čuoldinminstara hervet eambo ja sullasaš holbbi goarrut. Lean mudden hervema vai holberavda boahtá oidnosii. Mun lean herven nu movt mun dulkojin gova, ja mu bagadalli Gunvor Guttorm lea leamaš veahkkin stellet hearvvaidd.

Minsttar geasseholberavdii:

Láigelošku

Vuodđoláiggit: 10 ruoná

2 fiskes

2 ruoná

2 čuvgesrukses

Ravdaláiggit: 9 ruoná

4 čuvgesrukses

13 čuvgesruoná

Čuoldaláiggit: 4 silba

Govus 37: Holbeminsttar geasseholberavdi

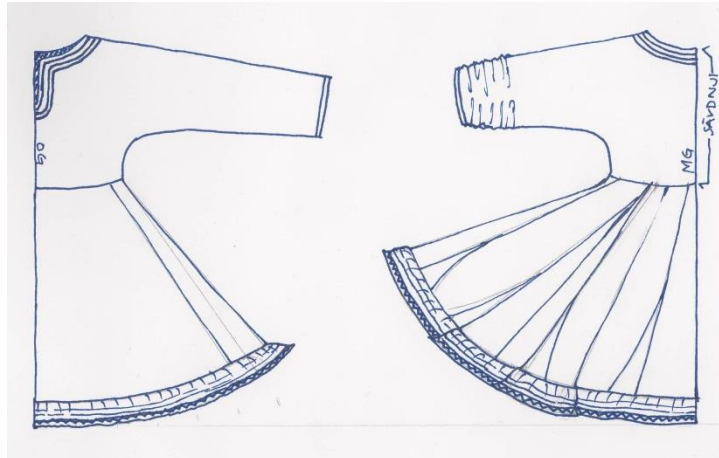
Govus 38: Cogganminsttar

Holbeguhkkodat geasseholberavddas šattai guhtta mehtera, dahje njealje sala. Herven nu ahte holberavda oidno beannot centimehtera.

Govva 39: Hervejuvvon holbi. (Govven: Čálli)

Geassegáktevulpui in bidjan nu govda holbbi, in ge herven holbbi nu olu hearvvaiguin go ovddit gáktevuolppuid. Dan gáktevulpui orru bures heiveme hervet čeabeha ja oza. Sáhppat bajida ruoná ivnni, ja nuppe ládje. Luondu ovdamearka lea horbmárássi.

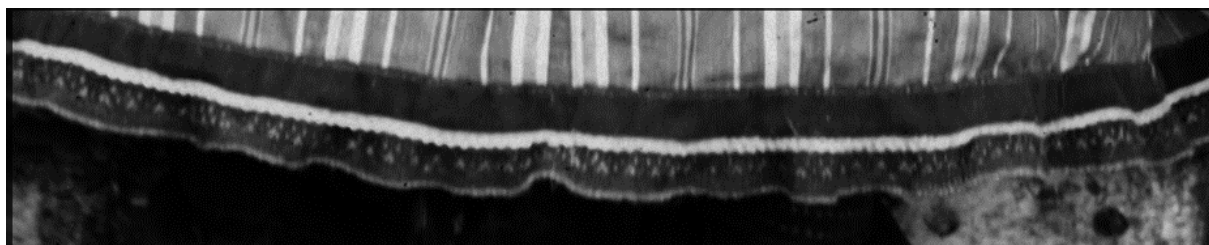
GOVUS 40: Geassegáktevuolpolává 1:10 skálás. (sárgon: Čálli)

Lávva lea dal seamma go čakčagáktevuolppus, muhto dan háve bijan vihtta stuora ja gávzi smávvá gáiddáid. Jurddašin go asehis silkkis goarun gávtti, de ferte hui lotnjái šaddat vai šaddá rievttis komposišuvdna. Šaddá nu movt mun lean oahppan árbevirolaš gáktái goarrut ollu gáiddáid. Mun lean jurddašan kvalitehta birra go välljejin ávdnasa. Lean välljen silkki sihke holbái ja gáktedingan.

Silki lea luonddu ávnnas. Beiveloddemáđut čolget silkeárppuid ja ráhkadit alcceset suoji. Máđut orrot silkespáppaid siste dassá go šaddet beiveloddin. Olbmot fuobmájedje ávkkástallat máđuid silkeárppu, lusket spáppaža ja godđit das silkki. Álgoálggos ráhkadedje silkeávdnasa Kinnas. Dan áigge ráhkadit silkeávdnasiid Ásias, Balkanis, Itálias, Spánias, Frankriikkas, lulli Duiskkas, ja lullistádain Amerihkás. (Hætta, Aarseth 2007: 88)

GOVVA 41: Geassegákti. (Govven: Inger Helen Eriksen) GOVVA 42: Geassi. (Govven: Gunvor Guttorm)

GOVVA 43: Čuldojuvvon gákteholbi dološ náittosgovas. (Tromholt1882-1883)

6.8.2. Reflešuvdna

Dan háve manai hui jođánit čuoldit holberavdda. Gieđat besse hárjehallat čuoldindáiddu ja šadde jođáneabbo. Holberavda ii neaktán nu ovttageardánin eambo ivnniiguin.

Silkkis lei hirbmat bargu goarrut holbbi. Silki vikkai čađat luoskanaddat ja fertejin deaddit viselina buot osiide holbbis, vulpui, ja buot gáiddáide.

Vásihin obbalaččat buot gáktevuolppuin ahte designa lei hui soaittáhagas. Ávnnas mearridii makkár bohtosa buvttihin loahpas.

7. Suokkardallan

Sára ja Edel logaiga ahte olbmot dan áigge gorrot nu ovttá ládje, eai šat dovdda málliin erohusa. Daid sániid bokte geahččalin gávdnat iežan málle. Go álgen guorahallat mii málle lea, de fuobmájin ahte vástádus lea aivve leamaš dastánaga.

Málle lea dat oahppu mii šaddá dađistaga iežas vásáhusaid ja oainnuid bokte eallimis. Mii álo bidjat iežamet vásáhusaid ja oainnuid min ipmárdussii máilmmis (Husserl mielde Kaiser 2000: 90). Juohkehaš čoaggá vásáhusaid ovttá objeavtta birra goruda bokte (Mearleau-Ponty 1994: 34). Mun lean čuoldinduoji birra čoaggan vásáhusaid iežan goruda bokte. Cieggan lihkestagan, suohppunlihkastagaiguin, muitájin movt ledjen vuohččan oahppan suohpput láiggiid. Mu gorut muitti buoret go mu jierpmálaš muitu (Guttorm 2013:47; Tin 2011: 207).

Gorutlaš vásáhusain, go gorut deaivvadii ávdnasiin, de muittut fas bohte go vuohččan ohppen suohpput láiggiid. Ledjen rabas mielain ja giitevašvuodain oahppan suohpput láiggiid ja čuoldit holberavdda. Olmmoš ferte leat rabas, ođđasit álgit ja addit saji ođđa vásáhusaide (Guttorm 2012: 40-41).

Olmmoš lea álo subjeakta iežas dutkamis, das ii beasa eret (Oskal 2012). Mus leat fenomenologalaš gorutlašvásiheamit gáktegeavaheamis. Dat lea munnje ovdamonni go lean vásihan movt gávttiin lea vázzit, movt gákti lea vuogas, go ieš duddjon ja go bivttasláváin barggan. Lean dal geahččan ođđa čalmmiiguin mu barggu go lean geargan, ja de lean fuobmán man subjeavttalaš mun rievtti mielde lean iežan duddjomis, ja dutkamis, ja das in beasa eret. Mun lean leamaš nu siste iežan barggus ahte in leat fuobmán mu cieggan vásáhusaid, máhtu ja dieđu mu gorudis, mu giedain, maid mun bijan mu duodjái. Dal go lean lávken dobbelii ja geahččan eará čalmmiiguin mu barggu, de lean fuobmán máid mun lean fievrridan mu duodjái, maid in leat dihtomielaččat dahkan. Mu máhttu ja diehtu mii mus lei ovdalaččas, árbevirolaš máhttu. Mu máhttu sáhtta leat sihke buorre ja heitot dutkama oktavuodas. Buorre dan dáfus ahte mus lea diehtu ja máhttu sámi duojs, ja dakko bokte gulahallan informánttaiguin álkibut, ja maiddá go lea seamma kultuvrralaš duogáš ja giella, de šaddet informánttat munnje oadjebasat. Diehtu ja máhttu sámi duojs lea maid buorre go árbevierus čuovvu maid duodjekontrolla, lea gulahallan gaskaoapmi ovttá joavkkus ja ovttaskas olbmo (Magga 2014:31 mielde Dunfjeld 2006:45). Heitot bealli lea dan dáfus áhte lea hástalus ođđa čalmmiiguin geahččat áššiid, ja lea bahá ahte in muitta dahje nagot leat kritihkalaš, ja lea bahá dehálaš dieđuid váldit diehttelassan.

Mearleau-Ponty ii eahpit ahte eallinmáilbmái maid gullá jurddašeapmi, muhto son čuoččuha ahte jurdagat ja dovdamušat ihtet easkka maŋŋá go lea leamaš vásáhus ja fuomášupmi, maid mii rumašlaččat áddet (Guttorm 2013: 40).

Sára ja Edel logaiga goappašagat ahte čuoldin lea áddjás bargu. Čuolddidettiin bessen vásihit áddjás duoji. Duddjongiedat mannet iešalddis, livvaláiggi čavgen, ja suorpmat dollejit láiggi juste dakko gokko galgá vai šaddá njulges ravda. Vásáhus lea oahppoovdáneapmi ovttá olbmos mii lea guovddáš fenomenologalaš jurddašeamis (Berulf, Gundersen 2000: 146).

Ivdneválljen muitala olu ovttá olbmo birra, jus olmmoš máhtta lohkat ivnniid. Itten čálii ahte son máhti lohkat olbmuid sin ivdneválljema bokte (1987:24). Mun jáhkán ahte buot olbmot dáhkjet dan, juogo dihtomielaččat dahje ii.

Go luondu rievdá, de rievddan mun maid. Mun lean áican luonddu, ja lean mieleavttus áđđestallan luonddu meahálit mu dahkama bokte. Olbmot ja eallit gulahallet ivnniid bokte, gamus dahje dihtomielaččat (Ytterdal 2012: 20). Rievssat čuovvu luonddu ja lonuha ivnni čakčat (Eira Murud 2011: 106). Mun lean maid molson ivnniid gávttiin. Skábman rievssatlávkkiiiguin fas čuvvgoda. Mun lean ges duddjon áddjás duoji, ja hiljážit ovdánan juohke beaivvi. Mun lean okta oassi luonddus, ja luonddus viežžan inspirašuvnna ja návccaid. Luonddu maid lea bahá váldit diehttelassan go dat lea nu lahka čađat. Dálki váikkuha olbmo dovdduid, ii ieš ge fuobmá álohii. Go lea beaivvadat de šaddá movttat, ja go lea buolaš, de háliida viesus náđđat liegga ulloránu vuolde. Duodji lea leamaš gaskaoapmi luonddu gávnnadeapmái. Duodji lea maid leamaš gávnnadeapmi dálážiis ja ovddeš áiggiis. Transformašuvdna jahkodagaid čađa oahpahii mu, go rabas mielain válden vuostá.

Masterbargu lea munnje leamaš hui ávkkálaš danne go lean dákkko bokte lávken olggobeallái iežan, ja geahččan mu hárvánan dábiid ja árbevieruid, jorahallan daid ja geahččalan bidjat sániid mu daguide. Buot dieđalaš teavsttat maid lean lohkan dan bargobihtás leat munnje leamaš ávkin geahččat eará čalmmiiguin áššiid.

Girjjálašvuohta

BERULFSEN, BJARNE GUNDERSEN, DAG 2000: *FREMME DORD BLÅ ORDBOK*. OSLO; H.

ASCHEHOUG & Co (W. NYGAARD) A/S OG GYLDENDAL NORSK FORLAG ASA

ECO, UMBERTO 1985: *HOW CULTURE CONDITIONS THE COLOURS WE SEE. ON SIGNS*. THE
JOHNS HOPKINS UNIVERSITY PRESS, MARYLAND

ERIKSEN, EDEL HÆTTA 2014: *JEARAHALLAN GUOVDAGEAINNUS 21.10-14*

FINNE, LISE 2015: *FARGING AV ULL. LOGALDALLAN KUNSTHØGSKOLEN I BERGEN 08-10.04-
2015*

GJESSING, GJERTRUD- GJESSING, GUTORM 1940: *LAPPEDRAKTEN EN SKISSE AV DETS OPPHAV*.
N. ASCEHOUG & Co. OSLO

GUTTORM, GUNVOR 2010: *DUODJÁRIS DUOJÁRAT- DUDDJON EALIHA DUDJEDIGAŠTALLAMA
ARTIHKKALČOKKALDAT. KÁRÁŠJOHKKA; DAVVI GIRJI AS*

GUTTORM, GUNVOR 2013: *LÁNJÁID STELLEN – DUDDJOMA OVDÁNAHTTINBARGU
FENOMENOLOGALAŠ GEAHČASTAGAS. SÁMI DIEÐALAŠ ÁIGEČÁLÁ 3*.
[HTTP://SITE.UIT.NO/AIGECALA/FILES/2014/03/GUTTORM.PDF](http://site.uit.no/aigecala/files/2014/03/guttorm.pdf)

GUTTORM, GUNVOR- LABBA, SOLVEIG 2009: *ÁVDNASIS DUODJIN. DIPMADUODJESÁNIT*.
GUOVDAGEAIDNU: DAT

HAUGEN, ANNY 2001 [1987]: *SAMISK HUSFLID I FINNMARK. DRAKT BELTER OG BÅND FLETTINGER
VOTTER GRENVEVING*. TUN FORLAG

HÆTTA, INGA HERMANSEN 1993: *GUOVDAGEAINGÁKTI. MOVVT NISSONGÁVTTI, DIEVDOGÁVTTI
JA GAHPIRIID DUDDJOT. SÁMI DIEÐALAŠ ÁIGEČÁLÁ. SÁMI ALLASKUVLA. GUOVDAGEAIDNU*

HÆTTA, INGA HERMANSEN 2006: *KAUTOKEINO- KOFTA. NORSK BUNADLEKSIKON / BJØRN
SVERRE HOL HAUGEN (RED.) [HOVEDREDAKTØR OG HOVEDFORFATTER] OSLO*

HÆTTA, MÁRET 2010: *HVERDAGSKOFTE ÁRGABEAIGÁKTI ČUOÐI LONJI, ČUOÐI GÁIDDÁ*.
MASTERSTUDIE I TRADISJONSKUNST. HØGSKOLEN I TELEMAR. RAULAND

HÆTTA, MÁRET- BJØRN AARSETH M.FL. 2007: *HÅNDBOK I DUODJI, SAMISK HÅNDVERK*. NESBRU

HÆTTA, SARA KLEMETSEN 2014: JEARAHALLAN GUOVDAGEAINNUS 15.09-14

INGA NÄKKÄLÄJÄRVI- RAUNA TRIUMF 2000: ČUOLDINDUODJI. SÁMEDIGGI.

ITTEN, JOHANNES 1995 [1987]: FARVEKUNSTEN OG DENS ELEMENTER. RAVENSBURGER
BUCHVERLAG OTTO MAIER GMBH

KAISER, MATTHIAS 2000: HVA ER VITENSKAP? OSLO; UNIVERSITETSFORLAGET

MAGGA, SIGGA MARJA 2014: GEAHČASTAGAT, OLGGUŠTEAPMI JA ALBMA DUOJI GÁIBÁDUS
SÁMI DIEDALAŠ ÁIGEČÁLÁ 4. [HTTP://SITE.UIT.NO/AIGECALA/FILES/2015/04/SDA-2-2014-S-M-
MAGGA.PDF](http://site.uit.no/aigecala/files/2015/04/SDA-2-2014-s-m-magga.pdf)

MERLEAU- PONTY, MAURICE 1994: KROPPENS FENOMENOLOGI. PAX FORLAG A/S. OSLO.

MURUD, MARIT MIKKELSDATTER EIRA 2012: JAHKI SÁMIS LUONDDUOLBMO BIRGEN.
ČÁLLIIDLÁGÁDUS. KÁRÁŠJOHKA

NORSK-SAMISK ORDBOK DÁRU-SÁMI SÁTNEGIRJI 2008: KÁRÁŠJOHKA/KARASJOK; DAVVI GIRJI
OS

OSKAL, NILS 2012: DIEHTU, VUODUŠTEAPMI JA EAHPIDEAPMI. –LOGALDALLAN SÁMI
ALLASKUVLLA MASTEROAHPLUS GUOVDAGEAINNUS 22.08.2012

TIN, MIKKEL B. 2007: DE FØRSTE FORMENE- FOLKEKUNSTENS ABSTRakte FORMSPRÅK. OSLO

TIN, MIKKEL B. 2012: SPILLEREGLER OG SPILLEROM TRADISJONENS ESTETIKK. OSLO

TRIUMF, RAUNA 2004: MÁTTÁRIID MÁHTTUT MAÐISBOHHTTIIDE , DUOJI ÁRVVUT JA
DAID GASKKUSTEAPMI SKUVLLAS. VÁLDOFÁGA

VERLAG EUROPA- LEHRMITTEL, NOURNEY, VOLLMER & Co., HAAN-GRUITEN

YRKESLITTERATUR A/S 1993/1995: “FACHWISSEN BEKLEIDUNG/SØM MATERIALKUNNSKAP”,
TYSKL./OSLO

YTTREDAL, CALINA PANDELE 2012: LYS FARGE, DESIGN, KOMMUNIKASJON. BERGEN

GOVAT:

ERIKSEN, INGER HELEN, GUOVDAGEAIDNU

FOTOGRAF SOPHUS TROMHOLT. UNIVERSITETSBIBLIOTEKET I BERGEN. REGISTRERINGSNR:
UBB-BS-OK-00719

NORSK FOLKEMUSEUM- REGISTRERINGNUMMER: GOVVA 4: NFS.A.3831. GOVVA 5: NFS.A.4079AI

ITTEN, JOHANNES FARGEHJUL:

[HTTPS://LENEHERMANS.FILES.WORDPRESS.COM/2015/01/1819156-10-1386093948624.JPG](https://lenehermans.files.wordpress.com/2015/01/1819156-10-1386093948624.jpg)

GAUP, DANIEL JOHNSEN: REDIGEREN SÁMI ALLASKUVLLAS 2015, GUOVDAGEAIDNU

GUTTORM, GUNVOR

MURUD, MARIT MIKKELSDATTER EIRA, GUOVDAGEAIDNU